

# Дневникъ

(стенографски)

на

## XVII<sup>то</sup> обикновено Народно събрание.

Втора редовна сесия.

22 заседание, срѣда, 17 февруарий 1916 г.

(Открито отъ подпрѣдседателя д-ръ И. Момчиловъ, въ 3 ч. 45 м. слѣдъ пладне).

**Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ:** (Звъни) Моля г. секретаря да прочете списъка на г. г. народнитѣ прѣдставители.

**Секретарь П. Панайотовъ:** (Прочита списъка. Отсъствуватъ г. г. народнитѣ прѣдставители: Иванъ Ангеловъ, Иванъ Багаровъ, Костадинъ Василевъ, д-ръ Никола Геннадиевъ, Атанасъ Германски, Георги Данаиловъ, Юрданъ Дечевъ, Димитъръ Джанкардашлийски, Александъръ Димитровъ, Василь Димчевъ, Станчо Доневи, Константинъ Досевъ, Никола Здравковъ, Дончо Златковъ, Иванъ х. Ивановъ, Йорданъ Йоновъ, Белизаръ Каракашевъ, Андрѣй Коновъ, Александъръ Механджийски, д-ръ Василь Михалчевъ, Христо Радойковъ, Коста Сидеровъ, д-ръ Паскаль Табуриновъ, Теодоръ Теодоровъ, Хашимъ бей, Крумъ Чапришиковъ, Димитъръ Яблански и Илия Януловъ)

**Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ:** Отъ 245 народни прѣдставители отсъствуватъ 28. Има налице нужното число народни прѣдставители, за да обявя заседанието за открито.

Прѣди да пристѣпимъ къмъ разглеждането на въпроситѣ, поставени на дневенъ редъ, съобщавамъ на народното прѣдставителство, че търновскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Андрѣй Коновъ съ едно допълнително заявяване моли да му се разрѣши още 3 дена отпускъ. Понеже се е ползувалъ само съ 2 дена, прѣдседателството му разрѣшава.

Плѣвенскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Александъръ Димитровъ моли да му се разрѣши 2-дневенъ отпускъ. Той не се е ползувалъ досега съ никакъвъ отпускъ. Прѣдседателството му разрѣшава.

Кюстендилскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Костадинъ Василевъ моли да му се разрѣши 3-дневенъ отпускъ. Понеже се е ползувалъ съ 8 дена отпускъ, значи, прѣвишава 10-тъ дена, които прѣдседателството има право да разрѣшава, затова, който отъ г. г. народнитѣ прѣдставители е съгласенъ да се разрѣши на г. Костадинъ Василевъ исканиятъ 3-дневенъ отпускъ, моля, да си вдигне ржката. (Мнозинство) Разрѣшава му се.

Съобщавамъ на народното прѣдставителство, че сж постановили слѣднитѣ прѣдложения:

Отъ Министерството на войната прѣдложение за одобрение постановленията на Министерския съвѣтъ, относящи се до освобождаване отъ явяване въ частитѣ на войската разни войнски чиновове, по случай общата мобилизация.

Отъ Министерството на външнитѣ работи и на извъншната прѣдложение за одобрение VIII-то постановление на Министерския съвѣтъ взето въ заседанието му отъ 19 октомври 1915 г., протоколъ № 166, съ което се поста-

новява, щото храмътъ-памятникъ при Народното събрание да се именува „Св. св. Равноапостоли Кирилъ и Методий“.

Тия прѣдложения ще се раздадатъ на г. г. народнитѣ прѣдставители и ще се поставятъ на дневенъ редъ.

Пристѣпяме къмъ разглеждане въпроситѣ, поставени на дневенъ редъ.

Слѣдватъ, на първо мѣсто, дебатитѣ по отговора на тронното слово.

Има думата г. Георги Кирковъ.

**Г. Кирковъ:** (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Завчерашнитѣ дебати по отговора на тронното слово се приключиха съ рѣчта на уважаемия г. Илия Вълчевъ. Отъ тая рѣчь остана впечатление, у насъ поне, че неговото желание е, първо, да се говори много, и второ, да не се критикува правителството. Това искане и желание на г. Илия Вълчевъ ми се струва, че е много голѣмо, а отъ друга страна много опасно. Голѣмо е, защото не може да се иска отъ една опозиция въ Парламента тя да отложи всякаква критика и да се прѣдаде на похвала на правителството; отъ друга страна, опасно е, че, ако и опозицията почне да славослови правителството, тогава работата на болшинството се опразва. (Смѣхъ въ лѣво) Нѣщо повече — има и тази опасностъ, че тогава въ срѣдата на самото болшинство може да се породятъ вече критика противъ правителството. Ето защо азъ намирамъ, че критиката, на която се подхвърлятъ дѣлата на правителството, не е отъ естество да спъне правителството, толкозъ повече, че слѣдъ заявяването на г. Радославова, какво той не се бои отъ критика, Парламентътъ може спокойно, всестранно да разгледа, особено при този случай, при отговора на тронното слово, дѣйствиата и политиката на правителството отъ нѣколко мѣсеца насамъ.

Г. г. народни прѣдставители! Прѣди да се намѣси България въ общоевропейската война, въ страната се борѣха главно двѣ течения, които се опираха на една и сѣща принципиална база. Двѣтъ течения, течението на русофили и течението на австрофили и германофили се опираха върху едно, че националното обединение на българската нация не може да бѣде осъществено по другъ начинъ, освѣнъ чрезъ война, толкозъ повече, че общоевропейската война, каточе създаде условия благоприятни за това, именно срѣдство, чрезъ войната да се разрѣши този въпросъ. Разликата бѣше само съ кого отъ воюващитѣ да се отиде: дали съ четворното съглашение или съ тройния или двойния съюзъ, и този споръ въ сѣщностъ вълнуваше ч едната и другата страна. Истина е, че правителството усвои на първо врѣме една политика на неутралитетъ, но и вие ще се съгласите — и сега това става по-ясно — че неутралитетътъ за правителството бѣше само едно смоки-

нено листо и че въ това време, когато беше вече третият звънец и тренът на г. Вазова тръбваше да заминат за Казичане, а някои от другите партии предлагаша да го гонят с автомобил, въ това време тренът на г. Радославов под пара се готвеше да заминат за Костинброд. И неутралитетът поне тая смисъл имаше, че, може би, искаше да изгуби онзи, които искаха да се качат на трена на г. Вазова, по този начин да изпуснат и единия и другия трен, и въ края на крайщата да приемат решението да се качат шатъ не шатъ на трена на г. Радославова. Така и стана. Толкоз повече, че за другото разрешение на въпроса, нито въ една, нито въ другата страна не се срещна никакво съчувствие — думата ми е за нашето разрешение на националния въпрос на балканит и специално за освобождението на българския народ. Това разрешение не се възприе. Оставаше тогава или единият, или другият трен, и щом изпуснахме единия, очевидно тръбваше да чакаме другия.

**Д-ръ Д. Тодоров:** Вашият трен къде беше?

**Г. Кирков:** Е добър, тръгна се с другия трен. Но това се касае до партиите. Какъ, обаче, българският народ се качи на трена? Азъ нма да привеждам много доказателства, че той не отиде доброволно, че той съвсем не се чувствуваше готов пжтник. Затова причините бха много, между прочем и събитията от 1912/1913 г., от една страна, и от друга, неяснотата въ положението, новите събития. Всичко това не б от естество да насърчи българския народ, щото той без оглед да стъпи на кой да е от треновете. Българският народ б заставен да отиде. И че това е така, свидетелствува даже такова едно въско мние на г. генералъ Бояджиева въ негово едно интервю, въ което той казва, че днесъ въодушевление на армията нма, но има едно съзнание на дълга. Който разбира, нека разбира. Ясно е, че това си бше така. Въ цлата народна маса не се чувстваше никакъв ентузиазъм, но тръбваше да се отиде. Истина е, г. Радославов ни увери още въ времето на о Бозвпочившия неутралитет, че, ако единъ ден интересът на България поискат, ако тя бже принудена да избира, ако дойде въпросъ за война и миръ, то г. Радославовъ ще се допита до народа. Неговите изрични думи бха, че той нма да пропусне случая да се допита до народа на кой трен да се качи. Е добър, ние не видяхме никакво допитване до народа. Напротив, единъ ден ние осмьнахме, както и въ 1912 г., при биенето на барабана и всички български граждани тръбваше да се явят под знамената. Б игнориранъ и Парламентът. Поне тази конкретно изразена воля — Парламентът — и той не б питанъ. По този начин българският народ б завлчен въ общоевропейската война.

Внесе ли той нщо въ тая общоевропейска война, промени ли характера на тая война? — и дума не може да става. Врно е само едно, че намъсата на България въ общоевропейската война, от една страна, допринесе, и твърд много полза на централните сили и, от друга страна, още повече разшири терена на кървавата касаница, увеличи още повече бойното поле, полето на разрушението, на смъртта и на опустошението. Очевидно е, че тази намъса на България не е, нито б от естество да ускори мира. Не. България се нареди на голъмото общоевропейско хоро и очевидно ще танцува така, както свирятъ тзи, които сж завъртели хорото. Но истината си остава тая: че българският народ б завлчен въ туй хоро. Парламентът б игнориран. Нщо повече, редица права на Парламента бидоха узурпирани и правителството на своя глава намъси България въ тоя кървав акт. Правителството разждаваше така: „Намъсвайки се въ тая кървава международна касаница, участвайки въ общоевропейската война, азъ ще постигна чрезъ това кърваво срдство моята цъл, моята задача — обединението на българския народ. Но тукъ има едно смъшение на военни дйствия и политически последиствия. Врно е, че правителството се намъси въ кървавото хоро, България указа своето съдйствие за една акция много важна за срдноевропейските сили, сь наша помощ б наистина съборена желъзната стна, която ограждаше западноевропейските сили и част отъ която стна бхме и ние, и сь нашето намъсване помогнахме тая стна да падне. Това за Германия и за Австрия е отъ грамадно значение, както военно, така и въ неговите последици отъ икономическо и политическо гледище. По тоя начинъ Германия скъса тая желъзна пръграда, можа да подаде ръка на своя съюзникъ Турция, сь една ръч, можа да възстанови моста между Азия и нейните аспирации тамъ и себе си на континента.

Това, не ще съмние, е отъ грамадно значение, както военно, така и икономическо, и политическо. Това, не ще съмние, е успхъ на Германия. Но още е въпросъ, дали отъ тоя успхъ произтича и окончателното разрешение на въпроса, който си е поставило българското правителство? Азъ не виждамъ подобни едни благоприятни последиствия. Готовъ съмъ за една минута да приема, че всичко онова, което българският войникъ пръвзв, че ония граници, които българският войникъ сь кървата си начерта, както се изразяватъ у насъ днесъ, ще остане наше. Азъ ви питамъ: разршихте ли вие националния въпросъ, въпроса за националното обединение на българския народъ? Поставихте ли вие по този начинъ България въ нейните етнографически граници? Не. Както знаете, ние имаме да взимаме отъ комшиитъ — отъ единия и отъ другия. Азъ стоя на вашето гледище, азъ приемамъ за минутка, че вие успхте. . .

**П. Даскалов:** Искате всичко да вземемъ сега?

**Г. Кирков:** Г. Даскалов! Вие ме изслушайте. Послът, когато дойде въпросъ, доколко тече туранска крвъ у менъ и у Васъ, тогава ще разждаваме. (Смъхъ)

**П. Даскалов:** Не е въпросъ за туранска крвъ.

**Г. Кирков:** Защо вие повдигате въпроса за националното обединение и го поставяте на разрешение? Защо вие искате да вкарате България и българския народъ въ неговите етнографически и естествени граници, вие искате, сь една ръч, да вземете всичко онова, което е ваше, както се изразяватъ — азъ вземамъ вашитъ думи. Добър, азъ питамъ: разрши ли се въпросътъ? Не се разршава, даже и тогава, когато ние бихме били владетели на ония граници, които само днесъ въ време на войната ни се даватъ. Приемамъ даже, че при свършването на войната и мира нма да има никаква опасностъ за насъ — всичко това приемамъ. Азъ дохождамъ на тази почва и питамъ: разршихме ли ние въпроса за националното ни обединение? Не, не го разршихме. Войната, като срдство да се разршаватъ въпроситъ, които занимаватъ и нашия народъ, и цлата наша буржуазия отъ години насамъ, не е радикално срдство. Нщо повече, тя не е радикално срдство не само за насъ, но даже и за тия велики сили, които се борятъ. Сь войната тй нищо нма да разршаватъ, нма да разршаватъ нито единъ въпросъ.

**Д-ръ Д. Тодоров:** Друго срдство до сега не е открито.

**Г. Кирков:** Тй само ще дадатъ колосални жертви, ще има една перетасовка въ силитъ, но въ края на крайщата мирътъ нма да бже нищо друго, освънъ подготовка за нова война, за ново изтрбление.

**Министъръ Х. И. Поповъ:** Историята е такава.

**Г. Кирков:** Да, ако ние четемъ историята, ние ще видимъ, че е така, . . .

**Министъръ Х. И. Поповъ:** Всичко става сь война.

**Г. Кирков:** . . . но тази история е на буржоазното общество. (Ржкоплъскане въ крайната лъвица)

**Отъ дъсницата:** А-а-а! (Смъхъ)

**Министъръ Х. И. Поповъ:** Не е имало друго общество.

**Г. Кирков:** Тамъ е именно спорътъ, я.

**Председателствующъ д-ръ И. Момчиловъ:** (Звъни)

**Г. Кирков:** Вие това можете да възразите на всъкиго друго, но на менъ не можете, защото, ако вие кажете, че войната е единичното срдство. . .

**Министъръ Х. И. Поповъ:** Не е единично, а послдно.

**Г. Кирков:** . . . за разрешение на голъмитъ въпроси, то самиятъ характеръ на войната показва, че ние живемъ въ едно буржоазно общество, което, за да разрши тия голъми въпроси, не може да пръмине къмъ друго нщо, освънъ да се върне къмъ варварството. Сь това вие сами носите присъда на това общество, а не го спасявате. Но да оставимъ историята засега да мълчи — тя ще да заго-

вори по-послѣ. Азъ приехъ за моментъ, че на тѣзи граници, на които днесъ сте господари по силата на побѣдата, ще бждете господари и утрѣ. Е добръ, ние имаме съседи ромѣни, и гърци; беки вие не чувствувате отъ какви чувства тѣ се вълнуватъ — азъ говоря за управляющитѣ и за буржоазията въ тѣзи страни. Мислите ли вие да имате миръ съ тѣхъ? — Нѣма да имате.

Отъ дѣсницата: Федерация.

Г. Кирковъ: Вие нѣма да имате спокойно развитие, защото ние видѣхме това отъ миналото, защото и днесъ сме свидѣтели на това, което става въ Ромѣния и Гърция. Тамъ владѣе сѣщиятъ духъ, както и у насъ, и тамъ има стремежъ къмъ разширение на територията, на прѣдѣлитѣ, къмъ завладѣване, и тѣ сѣ обзети отъ една завоевателна политика и затуй, защото сѣ обзети отъ сѣщата политика, отъ която и ние, произтичатъ тѣзи конфликти. Та ние се караме за едно и сѣщо парче земя, наречено Балкански полуостровъ. Днесъ вие можете да вземете повече, както въ миналата война, сѣрбитѣ взеха повече отъ насъ. Тогава въ Народното събрание даже се чува думи на завистъ, казахте ни намъ: „Е, да вие говорите за федерация, а сѣрбитѣ спечелиха, виждате вземаха Македония“. А днесъ ето ви резултатитѣ сега за сѣрбитѣ. Значи нашиятъ „късметъ“ бѣше прѣзъ 1913 г., а за сѣрбитѣ прѣзъ 1915 г. Азъ разбирамъ, народи многобройни, броещи много милиони население, силни по число, да могатъ да си позволяватъ лука да водятъ често войни, но малкитѣ народи като насъ, ако прѣзъ 5—10 г. водятъ войни, тѣ ще свършатъ тѣй, както свършиха прѣди вѣкове на Балканитѣ. На Балканския полуостровъ, този постояненъ димящъ вулканъ, дѣто живѣятъ размѣсени, взаимно проникнати разни нации. Тѣзи нации се самоизтрѣбватъ, самоизтощаватъ, а съ това не ще сѣмнѣние тѣ отварятъ вратитѣ на всѣки по-могъщъ и по-силенъ завоевателъ. Войната никой пътъ не е била едно дѣйствително сръдство за разрѣшение нѣкой въпроси на Балканитѣ; тя е водила къмъ едно по-могъщо завоевание отвънъ. Къмъ това ние днесъ пакъ вървимъ. Вземете, напр., примѣра съ сѣрбитѣ. Тѣ побѣдиха, завладѣха земи, смѣтайки, че тѣ сѣ тѣхни, а ние смѣтаме, че сѣ наши . . .

Д-ръ П. Джидровъ: Знаеи, че сѣ чужди.

Г. Кирковъ: Да, знаеи, че сѣ чужди — . . . и се прѣдадоха на тероръ. Мислите ли вие, че Сърбия стана силна? Не, Сърбия отслабна, защото силата на една държава или държавна организация силата на една нация, организирана и живуща нѣкъдѣ, не се заключава само въ нейния брой, ами се заключава въ нейната вътрѣшна сплотеностъ. Сърбия искаше да поглѣне чужди елементи и намѣсто да получи сила, тя получи слабостъ. Въ това отношение ние стоимъ даже по-злѣ, защото ние държимъ въ утробата на нашата държава доста чужди елементи, доста елементи не българи. Така, напр., ние днесъ можемъ да разчитаме, че ще имаме едно турско, мусулманско население по единъ милионъ, а това е единъ елементъ не малкъ. Ние днесъ увеличаваме числото на чуждитѣ елементи и по този начинъ създаваме една вътрѣшна слабостъ на държавата. Нашиятъ стремежъ къмъ завоевания, нашиятъ стремежъ все повече да отдалечаваме границата, все по-нататѣкъ да вървимъ, да се прѣпираме ту за този градъ, ту за онези, да казваме: „Чакай, тукъ има линия, да вземемъ и нея“, това постоянно увеличаване границитѣ и разпиряване територията на страната, вкарването на много чужди елементи, не ще сѣмнѣние ще ни доведе до вътрѣшна слабостъ. Но не е само това: и днесъ се забѣлѣзватъ признаци на една политика, която съвсѣмъ не е отъ естество да приими тѣзи чужди елементи съ болшинството отъ нацията, което живѣе въ тази страна. Тѣй шото, както виждате, г. г. народни прѣдставители, завоевателната политика, войната, е най-несериозното и най-пакоството сръдство за разрѣшението на въпроситѣ, които вълнуватъ Балканитѣ. Разтѣйки по-нататѣкъ, слѣдъ една двѣ години, ние ще събудимъ въ нашитѣ сѣрди страпна омраза и готовност да бждатъ утрѣ противъ насъ. Съ това ние не прѣхвърляме никакъвъ мостъ на примирение, на разбирателство за едно мирно живуване, но увеличаваме пропастьта между насъ, защото трѣбва да признаемъ, поне отъ това, което чуваме въ сръдитѣ, било правителствени или другитѣ, изобщо патристически сръди, не е възможно да се приказва въ България — тѣй наниско стоимъ — не само съ насъ, но и съ ръководителитѣ на нашата политика — тѣй високо сѣ гѣ, тѣй сѣ недосегаеми и тѣй вече ние взехме да игнорираме нашитѣ сѣрди, като-че-ли утрѣ нѣма да живѣемъ съ тѣхъ. Съ една рѣчь, ние почнахме малко по сръбски да

дѣйствуваме, по сръбски да си въобразяваме и съ този си стремежъ, да бждемъ най-силнитѣ, най-могъщитѣ, не ще сѣмнѣние, ние въорѣжаваме всичко около себе си и съ това постигаме съвсѣмъ не мекъ дюшекъ на бждащитѣ, даже най-близки поколѣния. Лесно е за една партия да се приспособи къмъ единъ моментъ, какъвто е днешниятъ, да тури ръка на извѣстни територии, както бѣше лесно за единъ Бисмаркъ да тури ръка на Елзасъ и Лотарингия, но слѣдующитѣ поколѣния има да си изпашатъ за подобно завладѣване на чужди земи и на чужди народи. Г. г. народни прѣдставители! Азъ не мога по никакъвъ начинъ да одобря подобна една завоевателна политика.

Но има и друго. Доколко ние сме силни въ това отношение, да владѣемъ чужди народи, ние чухме г. първия министъръ да ни казва единъ много интересенъ фактъ, че неговитѣ чиновници, отивайки въ новитѣ земи, намѣсто да занесатъ коравата и силна българица, тѣ скоро научаватъ сръбски и сами се приспособяватъ къмъ сѣрбитѣ. Туй трѣбва да ни напомни, че не е тѣй лесно да се изтрѣгне отъ една нация нейната култура. Възможно е въ миналото, както и Елзасъ и Лотарингия, прѣди години, въ старо врѣме, сѣ били нѣмски, и слѣдъ това възприели френска култура, възможно е, казвамъ, тѣзи елементи да сѣ били български, но веднѣжъ проникнати отъ духа на тая култура, приспособили се къмъ нея, не ще сѣмнѣние, трудно е тѣзи елементи да ги прѣобърнете вие току-така и особено най-мъчно е да ги прѣобърнете вие съ брутална сила и по онзи начинъ, който, за жалостъ, нашето правителство употребява. Има само едно сръдство: да избѣгвашъ прѣди всичко поглѣщането, заробването на чужди елементи, на чужди земи. Ние сме за това. Но веднѣжъ попаднали въ твоята сръда чужди елементи, има само едно сръдство; то е: пълната свобода, то е прилагането на всички конституционни гаранции, то е демократията, въ която тия елементи могатъ да се приспособяватъ къмъ новата държавна организация и могатъ да живѣятъ сносно въ нея. Обаче, сръдствата, които днесъ се употребяватъ, не сѣ сръдства, които ни прилѣгатъ, които ще спечелятъ сръдцата на тѣзи, които ние завладѣваме. И нека туй го кажемъ открито, нѣма защо да го криемъ. Въпросътъ не е за криене, въпросътъ е много важенъ, много сѣщественъ, той засѣга и бждащето на България, засѣга нейното съществуване и затуй ние не можемъ да не се опрема на този въпросъ и не можемъ да не протестираме противъ тоя начинъ на приспособяване на тѣзи елементи къмъ нашата страна, който начинъ може да бжде нареченъ варварски.

С. Дойчиновъ: Никой не е употребявалъ такъвъ варварски начинъ, г. Кирковъ.

Г. Кирковъ: Добръ, Ви ми възражавате, но това ще трѣбва да го докажете.

С. Дойчиновъ: Вие трѣбва да докажете туй обвинение, защото то е противъ цѣлия народъ, противъ цѣлата държава.

Г. Кирковъ: Ще Ви го докажа веднага.

С. Дойчиновъ: Не може отъ единиченъ случай да се вади цѣла система.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: (Звъни)

Г. Кирковъ: Г. Дойчиновъ, недѣйте говори, защото много неприятно впечатление ще направите и на г. г. министритѣ и на Вашитѣ колеги. Ние много добръ знаемъ начина какъ това се извършва и сме свидѣтели, че тукъ въ България сѣ доведени маса прѣстарѣли хора, жени, дѣца и другѣ свѣтъ, които сѣ изложени на изтезания, на страдания. Защо? Кои сѣ върховнитѣ съображения? (Възражение отъ дѣсно)

Д-ръ Н. Стойчевъ: Тѣ иматъ тукъ роднини и сѣ дошли нагости.

С. Дойчиновъ: Защото, г. Кирковъ, тѣ сѣ още неприятели на България. Когато утрѣ тия земи станатъ частъ отъ нашата територия, тѣ ще се ползуватъ отъ всичкитѣ свободи на страната.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: (Звъни) Моля, г. Дойчиновъ.

Г. Кирковъ: Вие нѣма да ги направите наши приятели, ако още въ първия день влѣте въ сръцата имъ отрова

и омраза. Я Вие, ако бѣхте завладѣли, сами се поставете въ тѣхното положение.

**С. Дойчиновъ:** Тѣ сѣ още шовинисти; пъкъ и Сърбия е още воюваща страна.

**Г. Кирковъ:** Прѣдположете, че вие по своя произходъ сте сѣщата господствующа нация и Ви хванатъ, разкарватъ, изгезаватъ и оставятъ вашитѣ жени и дѣла на произвола. Мислите ли, че вие ще залюбите отъ все сърце тия, които извършватъ това.

**С. Дойчиновъ:** Тѣ сѣ неприятели. Вие бѣхте офицеръ — какво правѣхте съ противникитѣ?

**Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ:** [С. Дойчиновъ, оставете г. Киркова да говори; недѣйте продължава рѣчта му.

**Г. Кирковъ:** Ако правителството иска, щото елементитѣ, които оставатъ или ще останатъ въ наша територия, да се привържатъ, най-доброто и най-радикалното срдство е да ги накарате да почувствуватъ известна свобода, известна гаранция въ тая страна. Но ако тѣ това не почувствуватъ, очевидно е, че вие не можете да напавите нищо. Да ви покажа единъ мѣстичкъ примѣръ. Въ Неготинъ дошли българи отъ Видинъ и отъ други мѣста да отварятъ кръчми, носящи отъ къмъ насъ необходимата култура. Обаче какво се оказва? Въ тѣзи кръчми никой, нито единъ сърбинъ не стѣпва, защото не желаятъ да отиватъ тамъ. Както виждате единъ примѣръ, отъ който се вижда, че когато вие прѣслѣдвате една нация — а вие и всички ние сме членове на една нация, която дълги години и вѣкове е била прѣслѣдвана — или когато прѣслѣдвате единъ елементъ на една нация, макаръ по своя произходъ да не принадлежи къмъ тая нация, но е възпитанъ така, че е получилъ културата на тая нация, вие ще прѣдизвикате най-напрѣдъ известна една вътрешна съпротива и ще породите въ страната вътрѣшни национални въпроси. Това само ще затруднява вътрѣшния животъ на страната, това ще създава нови главоболия на държавата и ще бѣде единъ елементъ на слабостъ на България. Слѣдователно, жадността и лакомията за много територии и за много население могатъ да бѣдатъ фатални за насъ, които на Балканския полуостровъ, по силата на обстоятелството, по силата на историческия събития, по силата на известни грѣшки, вършени отъ насъ и отъ други страни, сме заобиколени съ нации или държави, които не сѣ разположени къмъ насъ, които се страхуватъ отъ насъ. Който е прѣскачалъ, било въ Ромѣния, било въ Гърция, не е можалъ да избѣгне впечатлението, че господствующата класа въ едната или другата страна трепери и се страхува за себе си. Най-сетнѣ ние имаме случая да четемъ рѣчитѣ и интервютата не само на Таке Ионеско, но и на Карпа, който открито дава изразъ на своя голѣмъ страхъ и на своята скрита омраза срѣщу едно такова голѣмо нарастване на България, на една велика България. Очевидно е отъ това, че въ единъ слѣдующъ моментъ, тия, по този начинъ заплашени съсѣди, както това го видѣхме въ миналото, не могатъ да не си дадатъ ржката противъ насъ. Ето ви взмъ условия, ето ви взмъ една срѣда на Балканския полуостровъ, въ която не е възможно мирното живуване, не е възможно едно мирно и спокойно развитие. И когато това спокойствие липсва, когато дразнитѣ на Балканския полуостровъ продължаватъ, г. г. народни прѣдставители, всѣка една отъ тѣзи малки държавици ще е слаба и тя не ще е въ състояние да се брани не само физически, но тя не ще бѣде въ състояние да запази своята икономическа и политическа индивидуалностъ срѣщу нахлуванията на силнитѣ.

Казахме, че войната се води за надмощие, че Балканскиятъ полуостровъ е единъ отъ обектитѣ на тая империалистическа политика. Това вече никой не го крие; това се говори открито, защото това е цѣльта. Въ началото на войната частината въ всичкитѣ воюващи държави говорѣха, че се боятъ ту за отечеството, ту за свободата, ту за правдата, ту за Белгия, ту за друга нѣкоя малка нещастница, обаче днесъ слѣдъ година и половина воюване, всички карти сѣ открити и е явно за какво е борбата, за какво е войната. Тя е за надмощие, и срѣдноевропейскитѣ сили, специално Германия или по-право германскиятъ империализъмъ, полагатъ всички усилия и съ нашето съдѣйствие, за да стѣли здраво на Балканския полуостровъ. Това е необходимо за германския империализъмъ, за да създаде връзка между себе си и онзи материкъ, който е пъленъ съ богатства, който чака науката, техника и капитализма на Европа, специално на Германия, за да даде необходи-

митѣ плодове. Очевидно е, че този империализъмъ, който се стрѣми къмъ изтокъ, ще поглѣща, ще туря въ орбитата на своитѣ влияния, ще туря подъ свое подчинение, ще мачка, ще топи и прѣтопява всичко на пътя си, ако това, което е на пътя му не е въ състояние да прояви нѣкаква съпротива. Миналата година въ своята рѣчь, пакъ по този поводъ, азъ имахъ честта да ви изложа опасноститѣ, които стоятъ прѣдъ нашата малка страна и прѣдъ цѣлия полуостровъ, отъ могщото развъртане на европейския империализъмъ. Моятъ страхъ се заключава въ това, че останатитѣ назадъ страни въ своя капитализъмъ, въ своето икономическо и социално развитие, подпадайки подъ ударитѣ на империализма, се прѣвърщатъ въ колонии, т. е. въ мѣста, дѣто капитализмътъ се стреми да вземе въ ржката си всички надземни и подземни богатства, да вземе въ ржката си икономическия нишки и да допусне да се развива само онова, което е необходимо, прѣди всичко, за индустрията. И ние се намираме прѣдъ риска да бѣдемъ обвърнати въ страна, която да произвежда само сурови материали. А тамъ, дѣто се произвеждатъ сурови материали, дѣто не изниква една индустрия, съ други думи тамъ, кждѣто само добивателната индустрия цвѣти, а не цвѣти обработвателната индустрия, тамъ нѣма една пълна и всестранна култура. Ние ще имаме съдбата на всички онии останали назадъ страни, които, произвеждайки сурови материали, изпращайки тѣзи сурови материали въ странство, изпращатъ заедно съ тѣхъ и грамадна маса отъ собственото си население като емигранти. Емигриратъ отъ Гърция, емигриратъ отъ Унгария, емигриратъ отъ Италия — отъ всички мѣста, кждѣто капитализмътъ не е стигналъ она върхъ на развитие, за да развие всички производителни сили, да поглѣне всички елементи. По тоя начинъ, едностранчиво развититѣ страни сѣ страни, които сѣ подъ ударитѣ на империализма. Тѣзи страни и тѣзи нации рискуватъ да се разпилятъ. Тая е голѣмата опасностъ, която трѣбва да имаме прѣдъ видъ, и да не се увеличае отъ първия моментъ на военнитѣ успѣхи. Да не се завърта нашиятъ умъ отъ обстоятелството, че ние щастливо прѣдолѣхме военната мѣчнотия. Да не ни се завърти умътъ отъ обсолютството, че насъ ни прѣвъзнасятъ като прусаци на Балканския полуостровъ, както прѣди години ни наричаха японци на Балканския полуостровъ, но въ Букурещъ ни заржчаха единъ характери. Така щото, като слушаеме тѣзи прѣвъзнасяния, че сме прусаци на Балканския полуостровъ, да не ни се завърти главата, защото малкитѣ народи, които искатъ да скочатъ повече отъ боя си, по тоя начинъ ги заглавяватъ, по тоя начинъ ги замотватъ и, подъ соуса на хвалбитѣ, ги поглѣщатъ голѣмитѣ.

Обърнете внимание и на друго. Съ тоя устремъ къмъ разширение на граници върви същевременно единъ устремъ на прѣскането срдствата на нацията. Ние не чухме досега ни едно подробно изложение отъ страна на финансовия министъръ за финансовото положение на нашата страна, за нейнитѣ ресурси. Да, България ще стане голѣма, отъ море до море. Туй всичко е хубаво. Ама да си чоржаджия на голѣма къща и да нѣма съ какво да я поддържащъ, не е хубаво. Вие знаете, че въ тия малки държавици, като България, като Гърция, като Ромѣния, поставени при тия условия, особено слѣдъ войната, когато тѣ ще трѣбва наново да се въоръжаватъ — защото наново се зѣбятъ една срѣщу друга, всѣка една винаги въ своя съсѣдъ голѣмъ врагъ — харченето за войската, харченето за милитаризма ще расте. Но голѣмитѣ, великитѣ държави, прѣдъ ужаса, който днесъ ги обзема, дѣто сѣ направили колосални борчове, тѣ сами се питатъ, какъ ще посрѣщнатъ тия борчове. Азъ трѣбва да ви кажа, че тия малки държавици, като ние, като Гърция, като Ромѣния, просто се явяватъ нерентабилни, не въ състояние да издържатъ себе си. Ако не настане единъ прѣломъ: намаляване въоръжението, съкратяване тия голѣми армии, ако не върви бързо развитието на икономическитѣ сили на тия страни, ако тѣ нѣматъ миръ и оплотение помежду си, за да могатъ да развиятъ своитѣ производителни сили, тѣ могатъ да бѣдатъ велики на дума, могатъ да се носятъ съ тази идея, обаче тѣ сѣ нерентабилни, не ще могатъ да си посрѣщатъ разноститѣ. А непосрѣщане разноститѣ води финансова зависимостъ, икономическо робство по отношение къмъ голѣмитѣ, т. е. европейския капитализъмъ, тласкайки малкитѣ държавици да даватъ жертви не по срдствата си, неможейки бързо да се развиватъ и да посрѣщатъ разноститѣ си, туря ги въ пълна зависимостъ, въ робство. Ето какво ни очаква насъ на Балканитѣ.

Но нека напуснемъ тази област и прѣминеиъ къмъ вътрѣшното положение на нашата страна. Прѣди всичко, прави ни впечатление, че както по въпроса за войната Парламентътъ бѣ игнориранъ, не бѣ питанъ, тъй сѣщо и по

важните въпроси, които вълнуват вътрешната, Парламентът пак е игнориран, нъщо повече даже, напълно замъстен. Цяла година ние сме свидетели какъ правителството законодателства, при наличността на единъ парламент, при пълната възможност да бжде той свиканъ. Нъщо повече даже: свиканъ той на сесия, правителството продължава съ укази да законодателства. Е добръ, може би, това се ревни, може би, това е единъ лесенъ начинъ за правителството, може би това се харесва на военните, на главното командване — възможно да е всичко това така, но, г. г. народни представители, менъ ми се струва, че заедно съ помията, изхвърля се и бебето. За да се постигнатъ извѣстни, изгодни за правителството, цѣли, за да се създадатъ извѣстни необходими за него мѣроприятия, подриватъ се самитѣ основи на нашия парламентаренъ и конституционенъ режимъ. Ето кое е сѣщо една опасностъ. Може би, има мнозина — болшинството отъ всички ни, разбира се — които не виждатъ никаква опасностъ. Тѣхъ този въпросъ не ги занимава, не ги вълнува. Тѣ сѣ погълнати, увлѣчени отъ едно: отъ военните успѣхи, отъ тържеството на политиката, макаръ че признаватъ, че работата само наполовина е свършена, а другата половина не е още готова. Тѣ не виждатъ какъ у насъ полета-лека се подриватъ основитѣ на нашия конституционенъ и парламентаренъ режимъ, какъ Парламентътъ не само се игнорира, но неговитѣ права се узурпиратъ, какъ той губи значение, какъ се обръща въ една фикция и какъ, най-сетнѣ, той доживѣ момента да му наложатъ даже цензура. Парламентътъ стои и мълчи.

Е добръ, по тоя начинъ опасността изпъква ясно прѣдъ насъ. Наистина, опозицията, буржоазнитѣ партии, не проявиха досега — ние чуваме тѣхнитѣ рѣчи — никакво желание да спънатъ правителството. Нъщо повече: тѣ заявиха, че съжаляватъ даже, дѣто правителството избѣгвало да имъ поеме ржката, дѣто правителството избѣгвало да създаде онова единство. Това е фактъ. Но явно е, че правителството не иска единство, не иска сътрудничество, то иска да реквизира опозицията. (Общъ смѣхъ)

**Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ:** Срѣщу разписка ли? (Смѣхъ)

**Г. Кирковъ:** Срѣщу разписка. — Очевидно е, тогава, че между буржоазнитѣ партии единство не може да има, макаръ че тѣ стоятъ на една и сѣща почва. Ние завчера, когато слушахме г. Малинова да е недоволенъ, че Русия не влизала въ списъка на нашитѣ врагове, ние разбрахме, че той . . .

**Нѣкой отъ дѣсницата:** . . . е реквизиранъ вече.

**Г. Кирковъ:** Той е до извѣстна степенъ реквизиранъ доброволно. (Голѣмъ смѣхъ) Разлика, значи, нѣма. Правителството, обаче, чувствувайки себе си за побѣдителъ, тѣй да се каже, поне по външната политика, като че се държи назадъ. То само иска да му служатъ, а пъкъ първенството и облагата отъ тая побѣда да бжде негова; славата — нему, слугуването — на други. Само напоследѣтъ, когато забѣлза, че колата на вътрѣшната политика започна да скърца, тогава се покани опозицията да си даде катранилника. (Общъ голѣмъ смѣхъ) Тукъ вече настѣпва врѣме за отговорностъ; тукъ сега вече трѣбва да се отговаря. Защото, г. г. народни представители, какъ се отнесе правителството къмъ тоя жизненъ въпросъ, въпросътъ за прѣхраната на населението, за организацията на тази прѣхрана, за да може българскиятъ народъ въ тия тежки минути, било че водилъ война, било че останалъ въ неутралитетъ, изобщо въ тия тежки събития, да може да излѣзе що-годѣ читавъ, запазилъ себе си, добръ разпрѣдѣлилъ прѣзъ това врѣме своитѣ срдѣства за сѣществувание, за да може да излѣзе читавъ отъ тази грозна касапница, отъ тия събития?

Г. г. народни представители! Вие ще ми позволите да ви напомня нѣкои работи. Още миналата година, когато не ставаше още дума за намѣса на България въ войната, когато всички се кланѣхме на неутралитета, повдигна се въпросътъ — ние бѣхме едни отъ първитѣ, които го повдигнаха — за организация на прѣхраната на населението, за организация на подпомагането на това население. И ние изтъкнахме принципитѣ, върху които трѣбва да почива тая организация, ако въ почитаемото болшинство, изобщо въ Парламента, имаше добрата воля, желанието непрѣмънно да се организира добръ прѣхраната на населението, отъ съображения на политиката на правителството, отъ съображения на спокойствие. Ние казахме, че тия принципи, ако искаме да се направи нѣщо сериозно, трѣбва да бждатъ сдѣлнитѣ. Комитетътъ за обществената прѣдвидливостъ

трѣбва да бжде едно автономно учрѣждение, излѣзло отъ самата срѣда на Парламента, като частъ отъ него. Слѣдъ това комитетътъ съ срдѣствата, съ които ще разполага, съ срдѣства на държавата и нейнитѣ учрѣждения и органи, да приведе въ извѣстностъ всичко онова, което е необходимо за поддържане сѣществуването на нашата страна. Слѣдъ това, да има право, безъ да пита тогрозъ-оногозъ, да конфискува, да туря ржка върху всички сѣстни припаси, особено отъ първа необходимостъ, да рѣши забраната на всѣкаквъ износъ дотогава, докогато не стане явно, положително установено, че има извѣстни излишци. И четвърто, за да може тая организация, излѣзла отъ Парламента, да бжде жизнеспособна и дѣеспособна, тя трѣбва да се опре на самия народъ, тя трѣбва да се опре на самитѣ маси, а за да може да стане това, необходимо е да сѣществуватъ пълни конституционни гаранции, т. е. свобода на словото, свобода на съблганията. Само по тоя начинъ вие можете да прѣдизвикате самодѣйностъ въ народнитѣ маси, само по тоя начинъ вие можете да ги ангажирате въ тѣхната собствена сѣдба, да се грижатъ за себе си.

Какво стана, обаче? Тѣмъ обратното. Създаде се единъ комитетъ чисто бюрократически, който дѣйствува при такава обстановка: на всички устата сѣ запушени, краката сѣ вързани и ржцѣтѣ сѣщо, а той, като Господа Савота отгорѣ, нарежда и разпрѣдѣля.

**Д-ръ П. Джидровъ:** И понеже не може да върчи, не може нищо да вземе.

**Г. Кирковъ:** Е добръ, какво се получи, какъвъ бѣ резултатътъ? Комитетътъ и по съставъ, и по закони, и по вътрѣшни аспирации, тенденции, се прѣдаде на една друга промишлена работа — не казвамъ за всичкитѣ му членове, а изобщо. Тоя начинъ на дѣйствие отъ страна на комитета, и поведението на правителството прѣдизвикаха паника въ населението. И тогава всѣки търти да спасява себе си: който е по-богатъ, тури си шекеръ, газъ — всичко си напълни; който е сиромахъ, трѣбва да чака и да прави митинги по фурнитѣ, да прави митинги прѣдъ общинскитѣ дюкани, да прави митинги прѣдъ разнитѣ бакали

Защо? Ако въ народната маса имаше необходимото доврѣе въ тоя комитетъ, въ тая мѣрка, въ тая организация, че тя осигурява всѣкому необходимото за живѣние, нѣмаше защо да бърза, нѣма защо да прави запаси за утрѣ, за другъ день. Тя щѣше да знае, че единъ комитетъ, излѣзълъ отъ срѣдата на самия Парламентъ, комитетъ съ голѣми пълномощия, комитетъ неспѣванъ отъ нищо, е осигурилъ всички срдѣства за прѣхрана и ще ги разпрѣдѣли по всички градове и всички сѣлица. По тоя начинъ всѣки единъ щѣше да вѣрва, че, когато потърси, ще си намѣри необходимото количество, и нѣмаше да бърза да взема петъ оки, защото той нѣма толкова пари — ако е въпросъ за работникъ или занаятчия. Той щѣше да вѣрва, че има организация, че тая организация го гарантира утрѣ и не щѣше да отива да спасява себе си — това, което се получи въ една Германия. Въ Германия, ако има успѣхъ, то е защото, че самата маса вѣрва въ тая организация, масата е сигурна, че разпрѣдѣление на срдѣствата става, че тѣзи срдѣства сѣ осигурени. И когато комитетътъ каже: „Ще ядемъ по толкова грама хлѣбъ“, очевидно тая маса знае, че това е разпрѣдѣлено, че повече не може. И въ Германия масата можа, криво-лѣво, да издържи ужаситѣ и тежеститѣ на войната. Ние, обаче, това не можемъ да направимъ. И до днесъ още ние продължаваме да се прѣпираме около тоя комитетъ. Недѣйте мисли, че въ Германия има пълна свобода на населението. Азъ не я вземамъ като примѣръ, който азъ карамъ всѣкого да поддържа. Но въ всѣки случай, има страни отъ нейната организация, които заслужаватъ внимание, въ всѣки случай, по отношение прѣхраната, снабдяването на населението съ сѣстни припаси, изобщо, по отношение организацията на тоя голѣмъ въпросъ, на печата е дадена свобода. Тамъ може да не могатъ да критикуватъ политиката на правителството . . .

**Д-ръ П. Джидровъ:** Могатъ.

**Г. Кирковъ:** . . . въ военна смисълъ, но по отношение на неговата вътрѣшна политика, по отношение на общата му политика печатътъ тамъ е достатъчно свободенъ. И поради това, поради тая свобода на печата, поради критиката, която се прави, тамъ се избѣгватъ ония грѣшки, които имаме ние. Тамъ не се допуска и не се допуска онова, което стана у насъ. Ние, подъ прикритието на една цензура, на едно военно положение, сме скръстили ржцѣ и чакаме комитетътъ, Господъ Савотъ, да ни пусне отъ небето единъ хлѣбъ, повече просеникъ или повече царевиченъ,



или пък да отидемъ, съ помощта на своите яки мишици, да си пробиемъ път къмъ нѣкоя фурна или пъкъ къмъ нѣкой бакалски дюкянъ.

Е добре, това е голѣма грѣшка, това е голѣмата пакостъ, която се извърши въ нашата страна. И по тоя начинъ, комитетътъ е окончателно компроментиранъ. Сега г. Радославовъ се чуди какво да прави; сега го кърпи, сега пакъ вика партиитъ да ги реквизира. Но ако тоя комитетъ, който ще да е, нѣма тия условия, щото да бѣде изразъ на самодѣйността на масата, на която сж гарантирани всички конституционни свободи: на печата, на словото и всички други, ние пакъ ще имате едно откъснато заведение, едно откъснато учрѣждение въ въздуха, което ще дава заповѣди, които, обаче, ще се парализиратъ или съ рѣшение отъ Министерския съвѣтъ, или съ заповѣдъ отъ главното командуване, както ние доживѣхме това днесъ. Имаме комитетъ за обществена прѣвидливостъ, имаме главна реквизиционна комисиия, имаме нѣщо и друго, което се нарича търгове на Военното министерство. Кой опрѣдѣля цѣнитѣ? Въ началото на войната комитетътъ ги опрѣдѣляше. Добрѣ, но въ Военното министерство има известна слабостъ къмъ търгове. Тамъ обичатъ да правятъ търгове и ги правятъ всѣки пътъ „въ интереса на държавата“. Всѣки пътъ ги отлагатъ или неодобряватъ, защото много скѣпо искали търговцитѣ, но довеждатъ, най-сетнѣ, работата дотамъ, че винаги най-скѣпо купуватъ. Това бѣше и въ миналата война. Единъ примѣръ знаемъ, за пушкитѣ: когато цѣли дружини стоеха безъ пушки, тукъ се пазарѣха да ги купятъ по-евтино, а най-сетнѣ ги купиха по-скѣпо. По тоя начинъ, казвамъ, имаше намѣса на Военното министерство, намѣса на реквизиционната комисиия и намѣса на комитетъ. Кой опрѣдѣля цѣнитѣ? Ето ви вамъ една атмосфера за вирѣние спекуляцията въ чудовищни, колосални размѣри. Защото комитетътъ за обществената прѣвидливостъ опрѣдѣля цѣната на масъта на 2 л. и нѣщо, а Министерството на войната прави търгъ за доставка на масъта по 480 л. и 5 л. кгр.! Естествено е. Тогава всички, които не можаха да взематъ участие въ търговетѣ, скриха своето масло, своето сирене и своя кашкавалъ. И най-сетнѣ, комитетътъ за обществена прѣвидливостъ, за да изкара на мегданъ кашкавала, каза, че той ще се продава на производна цѣна и ние съ ваше позволение можемъ да го ядемъ днесъ върху 9 л. килограма и 450 л. сиренето. Е добрѣ, значи самата тая неуредица, самата тая, бихъ казалъ, своеобразна уредба, sui generis, отвори вратата, развърза възела на спекуляцията, даде възможностъ на спекулантитѣ да правятъ, каквото искатъ. Сега е, разбира се, много лесно да излизаме отъ редакцитѣ и отъ Военното министерство съ статии да казваме: „Тѣзи голѣми политически чакали, тѣзи вампири, които изсмукаха кръвта на народа, трѣбва да се прѣмахнатъ“. Това е най-лесно, съ това ние хвърляме прахъ въ очитѣ на тия, които мратъ на фронта и на тия, които се намиратъ тукъ, въ тила. Сега в. „Военни извѣстия“ може да хвърля огънь и жупелъ, ала всичко е въгъръ. Въпросътъ не е за дърветата, а за хората. И оттамъ произтича всичката безсмислица на ония прѣдложения, които се правятъ, за прѣслѣждането на спекулантитѣ. Не е тамъ въпросътъ. Скѣпотия си е нѣщо обикновено въ буржоазното общество. Скѣпотия и спекуляция има и въ Германия. И ако ние разгърнете тѣхнитѣ вѣстници, особено тия на социалната демокрация, тамъ ние ще видите цѣли колони статии за енергична борба противъ спекулантитѣ, юнкери, всевъзможни други фабриканти, които спекулиратъ и искатъ свръхпечалба. То е вѣрно. Но и тамъ, очевидно е, тѣхната хубава, тѣхната примѣрна организация не засѣга основитѣ на буржоазното общество, което е основано, аслж, на печалбата и на спекуляцията. И въпросътъ тукъ се касае въ сѣмъностъ не до това — до прѣмахването на спекуляцията и на печалбата като естественъ плодъ на буржоазното общество — ами за онова, което се създаде въ такива изключителни врѣмена. И затова, когато ние прѣдставихме нашето прѣдложение за подоборѣние на закона за обществената прѣвидливостъ, за което г. Радославовъ ни каза: „Такива социализми ние не щемъ“. Това не бѣше никакъвъ социализъмъ.

**Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ:** Вие само критикувате, но въ нищо не вземате участие.

**Г. Кирковъ:** Добрѣ, че ме прѣсѣкохте.

**Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ:** Да, Вие въ нищо не вземате участие, а само критикувате.

**Г. Кирковъ:** Когато ние правѣхме нашето прѣдложение, ние бѣхме тия, които заявявахме, че членоветѣ на коми-

тета трѣбва да бждатъ избрани отъ срѣдата на Парламента, отъ самия Парламентъ, значи, ние бѣхме готови да вземемъ участие. Това едно. Второ, ние заявихме, че искаме пълни гаранции за нашето участие; ние не искаме да бждемъ само една барака при Министерския съвѣтъ, ние не искаме да бждемъ посмѣшище въ България. Ако ще дѣйствуваме сериозно за прѣхраната на населението и за нейната организация, ние трѣбва сериозно да дѣйствуваме. Ние не можемъ да станемъ само прикритие, да бждемъ щитъ, задъ гърба на който нѣкои ваши приятели и приятели на други спекуланти да вършатъ своята работа (Ржкоплѣскане отъ крайната лѣвица)

**Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ:** Приказки!

**Г. Кирковъ:** Не сж приказки, защото Вие, г. Радославовъ, самъ се възмутихте и кавахте, че чекмеджето Ви е пълно.

**Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ:** Да, пълно е.

**Г. Кирковъ:** А ние искаме да нѣма това чекмедже.

**Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ:** Когато цѣлѣтъ български народъ и всички станемъ социалисти, тогава ще се оправи работата.

**Г. Кирковъ:** Ние къмъ туй водимъ, за това работимъ сега. (Смѣхъ)

Значи, г. г. народни прѣдставители, по отношение на въпроса за организацията на прѣхраната, на срѣдствата за прѣхрана на населението прѣзъ тия трудни и важни минути, не се направи нищо. Ние видѣхме само единъ страшенъ хаосъ. Съ когото се срѣщнете, ако се срѣщнете съ членове отъ централния комитетъ за обществената прѣвидливостъ, ние ще чуete оплаквания и отъ тѣхъ. Нѣкои отъ тия оплаквания сж умѣстни напр., както бѣше по въпроса за опрѣдѣляне цѣнитѣ на разнитѣ артикули въ началото на войната. Комитетътъ за обществена прѣвидливостъ опрѣдѣля цѣнитѣ, обаче веднага се явява Военното министерство и опрѣдѣля свои цѣни. Сега пъкъ и Главната реквизиционна комисиия опрѣдѣля цѣни и настѣпва още по-голѣмъ хаосъ.

**Д-ръ Н. Сакаровъ:** Не само това — въ обявленията на тържната комисиия пише изрично, че опрѣдѣленитѣ отъ комитетъ цѣни не важатъ.

**Г. Кирковъ:** Нѣщо повече. Снабдени сж разни прѣдставители, ту на комитетъ за обществената прѣвидливостъ, ту на реквизиционната комисиия или на Военното министерство съ открити листовѣ, които тичатъ изъ градове и села и тамъ въ взаимна борба, най-сетнѣ този, който е по-силенъ, измѣква това, което може. А кой е по-силенъ? Разбира се, този, у когото е ключътъ. На мѣстнитѣ комитети и на централния комитетъ въ послѣдно врѣме никой не обръщаше внимание. Той сиромашѣтъ вече моли: „Дайте ми вагони, бе братѣ!“ Съ една рѣчь, липсватъ му срѣдства. Най-сетнѣ дадохъ срѣдства, за да бжде той щастливо погребанъ. Тѣй се компрометира тая идея, тѣй се внесе онова огорчение въ срѣдната на широката народна маса. И най-сетнѣ, на сѣция тоя духъ на порядѣкъ, на сѣция тоя духъ на организация ние дължимъ това обстоятелство, че не само ние въ дълбокия тилъ, но сѣщеврѣменно и по-нататѣкъ, въ тила на армията, се чувствувахе, чувства се и сега, извѣстенъ недостатѣкъ откъмъ продукти. Ние се проявихме въ това отношение отъ най-хубавата си страна.

**Г. г. народни прѣдставители!** Отъ тая трибуна се е искало сѣдене на министри, отъ тая трибуна се е искало сѣдене на чиновници, отъ тая трибуна сж избобличавани граждански, държавни чиновници, обаче, отъ тая трибуна рѣдко, и то само отъ извѣстни партии, се е повдигало въпросъ или обвинение противъ нашата военна бюрокрация. Е добрѣ, чини ми се, че нѣма да прѣчи нито на величието на България, нито на нейното щастливо излизане отъ това положение, ако ние хвърлимъ нашия погледъ и върху нея. За насъ, за Парламента, досега тя е била Светая Светихъ; тамъ не се влиза, тамъ не се гледа, тамъ не се критикува. Е добрѣ, резултатитѣ сж тия — ние имаме поразителни факти. Ние имаме тоя печаленъ фактъ, че по отношение на нашата армия, на която се отдадохъ справедливо толкозъ много похвали, за която въ самия проектъ за отговоръ на тронното слово, се отдава честь и слава, тия, които бѣха повикани да организиратъ тила ѝ, да органи-

зиратъ прѣхраната и снабдяването ѝ, проявиха само пълно невѣжество, пълна некадърностъ.

**Отъ крайната лѣвица: И прѣстѣпностъ.**

**Г. Кирковъ:** И ако днесъ ние казваме къмъ войниците: „Честъ и слава вамъ, че разрѣшихте задачитѣ, поставени вамъ отъ българското правителство, съ успѣхъ,“ ако заслужаватъ слава и честъ тѣзи, които, не жалейки себе си и живота си, дадоха всичко за тържеството на тая задача, то каква честъ и слава заслужаваме изобщо ние въ България, въ дълбокия тилъ, които оставихме тѣзи, които се жертвуваха, които дадоха всичко, да гладуватъ, които ги оставихме безъ срѣдства, внесохме смущение въ тѣхнитѣ сърца и убихме вѣрата въ това, което се нарича България?

**Отъ дѣсницата: Не е вѣрно!**

**Г. Кирковъ:** А сѣщо и тѣ ще има да кажатъ нѣщо въ своето тронно слово.

**П. Чорбаджиевъ:** Това не може да говори единъ българинъ. И хазната се притече на помощъ.

**Г. Кирковъ:** Да, „тия българи!“ — ние навикнахме отъ миналата война не само да употребяваме българския войникъ, но да злоупотребяваме съ него; ние навикнахме отъ миналата война безнаказано да започнемъ война безъ планъ, безъ организация, безъ срѣдства, разчитайки само на едно — на дебелата кожа на българскитѣ войници, на готовността имъ да мратъ беззаветно. (Ржкоплѣскане отъ лѣвицата и крайната лѣвица) И ние, сѣдейки министри, сѣдейки чиновници, оставихме военната бюрокрация да съсипе това, което българскитѣ войници добива съ кръвта си. Ние искаме наказанието, прѣмахването на негоднитѣ, на тѣзи, които не само държаха и държатъ гладни българскитѣ войници, но унищожиха добитѣка имъ, унищожиха срѣдствата имъ за работа, прѣвъ тая пролѣтъ, която иде. Какъ така да минатъ тѣ безнаказано, безъ всѣ какво възмѣздие? Ние виждаме, който е негоденъ за една работа, прѣхвърлятъ го на друга; който се прояви отъ къмъ своитѣ задни качества на фронта, прашатъ го въ тила. Разбира се, тилътъ, аслѣ, не е мѣсто на интелекта, тилътъ е само мѣсто на движението; тамъ не е умътъ. И по тоя начинъ ние свикнахме да мислимъ, като кажатъ „тилъ“, то значи малкиятъ мозъкъ — тамъ нѣма мисълъ. (Смѣхъ въ крайната лѣвица)

**Д-ръ П. Джидровъ:** Но не забравятъ да му дадатъ по-голямъ чинъ.

**Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: (Звъни)**

**Г. Кирковъ:** Но резултатитѣ сѣ налице. До какъдъ е стигнала работата? Ще ви посоча единъ мѣничъкъ прѣсенъ примѣръ за тая военна бюрокрация. Началникитѣ на болници въ София получаватъ отъ началството прѣдписание: „Съобщете незабавно отъ колко протези, изкуствени крака и рѣцѣ и отъ колко съестни припаси ще имате нужда до свършването на войната?“ (Смѣхъ въ крайната лѣвица и лѣвицата) Какъдъ е мѣстото на този колосаленъ умъ? И началникитѣ вдигатъ рѣчка, виждатъ, че тая работа е тилна. Има и цѣлъ редъ други несъобразности и бъркотии.

Въ желѣзницитѣ сѣщо така, има една бърканица; защото има едно нѣщо, което не коштува пари, не сѣ паритѣ виновни. Напр., можемъ да кажемъ, че не сме имали срѣдства, за да имаме много артилерия, за да имаме много пушки, но да нѣмаме умъ да създадемъ още въ мирно врѣме организация за санитарното устройство за дълбокия и по-плиткия тилъ, чии ми се, че това не е въпросъ на пари, а на трудолюбие и на усѣтлива работа. Гдѣ е тази работа? И днесъ съвършено спокойно ни отговарятъ: „Нѣмаме нищо наредено“. Ами че какъ така: вие претендирате, че сте хора всеобщѣ съ ума и знанията си, вие претендирате, че познавате занаята си, обаче, когато дойде да се проявява това знание и владѣние на знанията, казвате: „Нѣмаме нищо готово!“ Е добръ, както виждате, за това нѣма никаква отговорностъ. Миналата война се мина и замина, и тая война сѣщо така се мина и замина, и вмѣсто организация ние виждаме, напротивъ, само мѣстене на хора. Когато се отнесохъ къмъ единъ по-младъ офицеръ отъ тила да го питамъ: „А бе, нѣма ли най-сетнѣ да се тури край на това положение, което съществува тамъ у васъ, не можете ли да махнете тѣзи хора, отъ които се оплакватъ, нѣма ли най-сетнѣ сѣдъ за тѣхъ?“, той ми от-

говори много духовито: „Ами че тѣ сѣ невмѣняеми, какво ще ги сѣдишъ“.

**Д-ръ Н. Сакаровъ: Вмѣсто „несмѣняеми“.**

**Г. Кирковъ:** Става едно постоянно смѣняване на личности: смѣнятъ единъ началникъ, смѣнятъ втори, трети, постоянно става смѣняване и всѣки, като дойде, учи наново и то тъкмо тогава, когато трае войната. Е добръ, азъ констатирамъ, слѣдователно, че нашитѣ военнопочалници обичатъ да рѣшаватъ голѣмитѣ въпроси. Така, напр., азъ чета интервюта отъ главнокомандующия и отъ началникъ щаба на армията, чета разни интервюта отъ други генерали — тѣ рѣшаватъ мировитѣ въпроси, рѣшаватъ общата война съ една вѣщина, за менъ, разбира се, тайна, защото азъ не съмъ вѣщъ. Но азъ ги питамъ: намѣсто вие да рѣшавате тѣзи голѣми въпроси, не е ли по-хубаво да сѣднете да рѣшите въпроса за хлѣба на вашитѣ войници? Не можете ли да поемете нѣщо по-скромно, по-близко до васъ? Оставете мировитѣ въпроси на Макензена, на Кайзера, оставете ги най-сетнѣ на г. Радославова да ги разрѣшава, оставете ги на Парламента, а вие се заемете въ границитѣ на вашия занаятъ, организиратъ тила, турете съответнитѣ хора въ този тилъ, за да ви вършатъ работа и оставете другитѣ въпроси. Не, тѣ не правятъ това. Туй прилича на опова, което се случило съ единъ старъ учителъ едно врѣме, който билъ партизанинъ да се махне „ѣ“. Когато се отнесеть къмъ едного и му казалъ: „Защо държишъ тоя „ѣ“ бе“, той се дълбоко възмутилъ и му казалъ: „Какъ да хвърля „ѣ“, но въ сѣщото врѣме, като говорили по-нататъкъ по теологически въпроси, онзи му казва: „Нѣма Господъ“ — той отрича съществуването на Господа, но се бие за „ѣ“. (Общъ голѣмъ смѣхъ) Това сѣщото е и у насъ — не даватъ „ѣ“, но отричатъ Господа.

Г. г. народни прѣдставители! Както виждате, не всичко стои благополучно. И по отношение на организацията на нашия най-дълбокъ тилъ въ страната и по отношение на другия тилъ сѣщо така работата не стои добръ. И ние, разбира се, сме принудени да гледаме всичко това, можемъ да се възмущаваме, да изказваме нашето възмущение тукъ, можемъ да прѣдлагаме редица мѣрки, обаче тѣ си оставатъ гласъ на въпийющия въ пустиня. Защото „сега, казватъ, е друго врѣме, сега главното командуване, главната квартира е, която управлява, тя дава тонъ“. Оттамъ запалшаватъ, че ще прашатъ тукъ чиновникитѣ на г. Радославова по недобро поведение. Но ние знаемъ, че освѣтъ това, което е вѣрно, вѣрно е и друго, че има голѣма прѣпирня между чиновникитѣ на г. Радославова и на другитѣ г. г. министри и военнитѣ коменданти относително военната плячка, понеже има единъ принципиаленъ въпросъ: кое е военна плячка? Дали това, което военнитѣ взематъ и го турятъ въ джоба си, е военна плячка или държавна, и ако е държавна, трѣбва да отиде въ държавата, трѣбва да се явятъ финансови чиновници да турятъ рѣчка на него? Е добръ, ама произлиза конфликтъ и се появява единъ принципиаленъ въпросъ, който Министерскитѣ съветъ трѣбва най-послѣ да разреши, за да има миръ и съгласие между носителитѣ на нашата култура въ новитѣ земи. Защото тамъ ставатъ доста интересни сцени, доста голѣми борби. Това е фактъ. Сѣщо така фактъ е, че въ подълбокия тилъ у насъ, въ България, сѣщо така въпросътъ за отношението между военнитѣ и граждански чиновници не стои добръ. Затова се дадоха свѣдѣния и завчера даже имаме случая въ една комisia да прѣдадемъ на единъ мѣнистеръ свѣдѣния. Виждаме въ провинцията, всѣки единъ градъ е нѣщо като сатрапия на единъ комендантъ или началникъ на дивизионната областъ. Това сѣ отдѣлни сатрапии, които не знаемъ, въ армията ги не бива, махнали ги, защото не струватъ по занаята, но ги пратили по друга специалностъ, нѣщо като губернатори. И можете си прѣдстави каква помпатурщина е въ цѣла България. Кому, както дойде на умъ, тъй управлява. (Смѣхъ) И установенитѣ чиновници и държавни власти често пѣти се намиратъ въ много интересно положение. Сѣщо така е по редъ други въпроси. Напр., по санитарното състояние ще видите тукъ въ София да се явява генералъ на ревизия по всички болници, за да види какво има тамъ. Открилъ, че между хиланда и толкова души има и евреи. Почва ревизия — какъ така, по какъвъ начинъ сѣ попаднали тѣ тамъ? Свършва се ревизията въ една или друга смисълъ и си отива генералътъ. Дохожда другъ генералъ, почва пакъ ревизия на бѣднитѣ израилеви чада, отново ги гонятъ отъ Египетъ. (Общъ смѣхъ) Това се повтаря днесъ въ София. Знае се каква е длѣжността на единъ генералъ. Пратили го да направи една ревизия — нѣма работа за него. Даже това е оскърбително. Или генералътъ струва за занаята си, или

го бива въ строя, или го бива най-сетнѣ, ако не въ строя, въ тила, ако отъ мирно врѣме е подготвенъ за тази работа, или оставете човѣка на спокойствие да си почива на спечеленитѣ отъ толкова врѣме лаври. Какво го безпокоите? Има много души обезпокоявани по този начинъ и тѣ възсѣятъ страшни безпокойствия днесъ въ страната. (Смѣхъ) Е добръ, на туй трѣбва да се тури най-сетнѣ край.

Отъ друга страна, г-да, има оплаквания за редица нередовности, неправилности и особено напоследѣкъ голѣмо е оплакването отъ безрѣдицата по снабдяването съ припаси — нито линии вървятъ въ редъ, нито вагони пристигатъ. Оставямъ на страна бѣгството на много вагони. Вие знаете, вие сте чували и азъ съмъ чувалъ, за избѣгането на сума вагони — тѣй сж качардисали, както извѣстнитѣ шлепове. Една голѣма бъркотия владѣе въ тази областъ, защото има много власти: военна властъ и специална властъ, която си е отъ врѣме. Е добръ, всичко това внася една голѣма бъркотия.

И най-сетнѣ, като напускамъ тази областъ на вътрѣшното управление на нашата страна, г. г. народни прѣдставители, ние не можемъ да не се спремъ и на другъ единъ послѣденъ за мене въпросъ, въпроса за мира. Както всички говоривши прѣдъ мене не пропуснаха, азъ вървамъ и слѣдъ мене, нѣма да пропусна въпроса за мира, че трѣбва частъ по-скоро да се свърши тази кървава война. Това е всеобщото желание на цѣлото човѣчество. Цѣлото човѣчество е покъртено, цѣлото човѣчество е дълбоко засѣгнато, цѣлото човѣчество е погнусено отъ изпаренията на бойнитѣ полета, отъ кървитѣ, които се лѣятъ по тѣхъ и отъ жертвитѣ, които падатъ по тѣхъ. Ние смѣтаме, че изпълняваме нашата длъжностъ, ако наумѣваме на правителството и на Парламента, че ние поне, що се отнася до нашия районъ, до нашия секторъ, трѣбва да избѣгваме всичко онова, което може да ни тласка по-нататѣкъ въ война, да даваме нови жертви и нови жертви. Напротивъ, ние трѣбва да съдѣйстваме като членове отъ борящитѣ се въ посока къмъ миръ. Крайно врѣме е вече, защото, ако изтощение чувствуватъ страни съ силна организация съ голѣма обществена самодѣйностъ, то изтощението дохожда по-скоро за страни като нашата, която не може да се организира, която не може да се запази.

За да можемъ да бждемъ постоянно будни, да бдимъ постоянно върху дѣйността на правителството, необходимо е, г. г. народни прѣдставители, щото Парламентътъ да се намира постоянно на мѣстото си. Много прѣгрѣшения се извършиха спрѣмо Парламента. Посѣгна се на имунитета на Парламента, посѣгна се на неговия съставъ. Очевидно това не е отъ естество да укрѣпи парламентарния и конституционенъ режимъ на нашата страна. Напротивъ, укрѣпява се единъ режимъ на произволъ и единъ режимъ на военна диктатура. И колкото отиваме по-нататѣкъ, колкото повече ние се оказваме безсилни и неспособни да организираме националната прѣхрана, да организираме вътрѣшния животъ, за да посрѣщнемъ по-удобно и по-сгодно вътрѣшнитѣ неволи и послѣдствия отъ войната, толкова повече расте и недоволството, толкова повече броженіето въ масата е по-голѣмо и толкова повече и правителството и тия, които сж начело на армията не знаятъ друго срдѣство, освѣнъ само диктатурата. Парламентътъ се игнорира; Парламентътъ, обаче, трѣбва да работи, жално е, че цѣлата сесия почти мина и ние не видѣхме нито едно прѣдложение, нито едно мѣроприятие отъ страна на респективнитѣ министри и Министерския съвѣтъ, насочени да прѣмахнатъ недостатъцитѣ, да попълнятъ пробелитѣ въ тази несъществуваща, впрочемъ, организация на прѣхраната. Ние не видѣхме никакви усилия отъ тази страна, за да се направи нѣщо за подобреніе положението на народнитѣ маси и за прѣмахването на този послѣденъ новъ бичъ, спекулацията, която достига вече до чудовищни размѣри. Възможно е ние да си отидемъ слѣдъ това тронно слово и правителството да си каже думата и да си отиде, обаче, азъ смѣтамъ, че Парламентътъ не е изпълнилъ своята длъжностъ къмъ страната. Не я е изпълнилъ заповя, защото въ това врѣме, когато се чувствуватъ въ цѣлата страна третѣтитѣ отъ негодуванието срѣщу неуредицата, срѣщу липсата на организация за прѣхраната, когато всичко това се чувствуватъ въ цѣлата страна, Парламентътъ, за голѣмо съжаление, стои бездѣенъ. Напротивъ, кабинетътъ е падналъ, г. г. народни прѣдставители, силно въ очитѣ на народната маса. Туй може да е желанието на тия, които искатъ да господствуватъ, да владѣятъ безъ него, но не забравяйте, г. г. народни прѣдставители, че вие и ние сме дошли по велението на самия народъ. Тоя народъ отиде на бойнитѣ полета, но очевидно той отиде не съ риска да изгуби своитѣ свободи и своитѣ правдини, да изгуби своитѣ конституционни гаранции.

**К. Панайодовъ:** Нѣма да ги изгуби.

**Г. Кирковъ:** Той отиде, вървайки, че, ако той е напусналъ жилищата си, изложитѣ живота си, то поне неговитѣ избраници ще стоятъ твърдо на поста си и ще запазятъ конституционния редъ въ тази страна; нѣма да допуснатъ посѣгане върху конституцията, върху парламентарния режимъ, който съществува у насъ и трѣбва да съществува, защото не мисля нѣкому да е мила велика България, велика България на единъ робуващъ, на единъ потиснатъ народъ. Това не е велика България, може да бжде велика Русия, обширна, голѣма, безгранична тъмница, обаче, малката България, ние искаме да бжде тя не тъмница, ние искаме тя да бжде огнище на свободата, огнище на конституционнитѣ и парламентарни права.

**Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ:** Ще бжде.

**Г. Кирковъ:** Да, ще бжде, г. подпрѣдседателю! Вие отъ високо мѣсто казвате това, но виждамъ, че вие сте най-малко отъ тия, които се борятъ за запазването на тия свободи и правдини. Ние днесъ плащаме много данѣкъ на тия, на които е желателно всѣкакво узрѣване на конституцията и на конституционнитѣ гаранции, ние много се прѣкланяме днесъ и кадимъ таманъ на тия, които искатъ да бждатъ властници надъ насъ, които служейки си съ крѣвта ни, служейки си съ жертвитѣ, които даваме, искатъ отново да стоятъ на врата ни. Менѣ ми се чини, г. г. народни прѣдставители, че азъ ставамъ изразителъ на народната воля, която е, че всичко онова, което днесъ е спечелено, всичко онова, което днесъ е извоювано, то е извоювано отъ тѣзи, които сж основата на конституцията, които сж солта въ тая страна, които сж всичко въ тази страна — това е българскиятъ народъ. (Ржкоплѣскане отъ крайната лѣвица, лѣвицата и лѣвия центъръ) Следователно, никому никаква почитъ, никакво кадене на таманъ. (Възражение отъ дѣсницата) Азъ свършвамъ. Миръ на праха на тѣзи, които паднаха на бойното поле; тѣзи, които стоятъ подъ знамената, тѣзи, които мратъ, тѣзи, които сж готови да мратъ за посочената задача отъ българската буржоазия, тѣ иматъ всичко право и всичкото основание, върнали се на своитѣ мѣста, въ България, да сварятъ непокрѣтната тѣхната свѣтлина конституцията, тѣхнитѣ Парламентъ цѣлъ, Парламентъ, който да отговаря на тѣхната воля, на тѣхнитѣ въжделения, Парламентъ, който е изпълнилъ своята задача, като е взелъ всички мѣрки въ годината на бѣдственото на нещастіето, въ годината на смъртта и ужаса, Парламентъ, който е стоялъ на мѣстото си и взелъ всички мѣрки да подкрѣпи всички тѣзи, които сж останали въ кѣщи. Е добръ, можете ли вие съ спокойна съвѣсть да кажете прѣдъ себе си, че сте изпълнили тоя дългъ? Можете ли вие, като словословитѣ и отдавате честь и слава на героитѣ, паднали на бойното поле, да кажете, че вие сте сѣщо така герои, че заслужавате тази слава и честь, когато виждаме Парламента да се е смѣкналъ до това положение да бжде не защитанъ и тъпченъ, да бждатъ узурпирани неговитѣ права и да бжде повиканъ само като една бездушна машина да дойде да регистрира и отпечати само датитѣ на едни укази, приети по-рано безъ Парламента, задъ Парламента. Мислите ли вие, че постилате добръ! Недѣйте се увлича, г. г. народни прѣдставители, особено вие отъ болшинството отъ тия врѣмешни успѣхи, защото тѣ сж прѣходни. Отново ще трѣбва да се заживѣе въ миръ и нашата здрава политика, която ще ни даде възможностъ да живѣемъ въ миръ и съгласие на този Балкански полуостровъ, да запазимъ себе си отъ онова грозно изтощение, което ще послѣдва, да запазимъ себе си да бждемъ влѣти въ онзи потокъ на изсмукване жизненитѣ сокове на останалитѣ назадъ нации, безъ да имъ се даде възможностъ да се развиятъ, тя е политиката на балканската федерация.

**Отъ дѣсницата:** А-а-а!

**Г. Кирковъ:** Азъ особено я подчертавамъ въ тоя моментъ, когато у васъ има убѣждение, че тя не е потрѣбна, защото вие се смѣтате побѣдителни, . . .

**Д-ръ Н. Стойчевъ:** Слѣдъ войната ще я приедемъ.

**Г. Кирковъ:** . . . защото вие смѣтате, че за българския народъ съ неговитѣ побѣди, съ неговото участие въ всемирната война на страната на великитѣ сили отъ срѣдна Европа, тая политика е прѣмахната, е елиминирана. Не, тя отново ще почне да живѣе утрѣ, когато вие видите, че въпрѣки всички жертви, въпрѣки всички усилия, въпрѣки всичко сторено отъ насъ и отъ тѣзи, които сж до насъ, въ



края на крайщата, и нашите съсъди, и ние излизаме не само обезсилени от тоя голѣмъ кървавъ европейски конфликтъ, но и съ по-голѣма омраза едни къмъ други, съ поширока пропасть помежду и, слѣдователно, още по-слаби къмъ всѣко външно влияние, още по безъ съпротива къмъ всѣко едно външно завоювание. Никой да не мисли и да не си прави илюзия, г. г. народни прѣдставители, че европейскиятъ империализмъ тъй се шегува, глади, малува. Той е безпощаденъ; за него има само единъ императивъ — той е печалбата, той е свръхпечалбата. За тая печалба, затова надмощие на пазара, за това надмощие въ вземането — даването, както виждате той пролива кръвта на милиони. Империализмътъ не е нѣкакъвъ благодѣтель, не е нѣщо, както ние си въобразявахме едно врѣме матушка Русия, империализмътъ е жестокъ и безпощаденъ, кървавъ и варварски и днесъ падна прѣдъ него всичката култура на Европа и културата на Германия, и културата на Франция, и културата на Англия — да не говоря за руската култура — всичко падна подъ краката му. Безпощаденъ е той въ своя ходъ и тѣзи народи, които паднатъ подъ неговите удари, ако тѣ не могатъ да се защитятъ, ако тѣ не могатъ да си подадатъ ръка помежду си, както ние сме на пътя на гиджита къмъ Азия, бѣдете увѣрени, г. г. народни прѣдставители, че тѣзи народи ще бѣдятъ смѣлни, ще бѣдятъ стѣпкани подъ тежките удари и подъ голѣмата подкова на този империализмъ. Е добръ, ако това е така, политиката на балканската федерация не е остарѣла, тя е политика и посѣмъ сега добила своето значение. Както опита Сърбия, както опита Гърция и Ромѣния, и всички, нека и ние опитаме още единъ пътъ себе си въ горилото на общоевропейската война, въ процеса на голѣмата кървава драма, нека опитаме още единъ пътъ пътищата си и дойдемъ най-сетнѣ до това заключение, че вънъ отъ споразуменieto, вънъ отъ обединението на балканските народи въ една федерация, не само за защита, но също така да се даде пълна възможность за социално-икономическото развитие на Балканитѣ, друга политика нѣма. Тая политика ще се наложи.

**К. Панайодовъ:** А-а-а!

**Г. Кирковъ:** Може да викате „а“, може да викате и „б“. Въ всѣки случай, тъй викаха нашитѣ комиши побѣдителни миналата година: „Какъ? Сърбия да приеме балканска федерация? — Не. Велика Сърбия“.

**П. Даскаловъ:** И днесъ го викатъ.

**Г. Кирковъ:** Е добръ — ето я велика Сърбия. Недѣйте мисли, че ставате по-високи, ако отивате да издигате вашето величие върху развалинитѣ на Сърбия.

**Прѣседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ:** То е общо величие.

**Г. Кирковъ:** Величието трѣбва да бѣде на балканскитѣ народи, да живѣятъ въ споразумение и съгласие, да си подадатъ ръка, и въ една демократическа, въ една федеративна република да заживѣятъ новъ животъ, да принесатъ и тѣ отъ своитѣ усилия, отъ усилията на своитѣ култури нѣщо, своя пай, въ общата съкровищница на културното развитие на човѣчеството. Стига най-сетнѣ Балканскитѣ полуостровъ да бѣде този нѣщо димящъ вулканъ, кѣдѣто се самоизтрѣбляватъ едни полукултурни народи, ставайки плячка въ рѣцѣтъ на европейския империализмъ; а нека на тоя Балканъ най-сетнѣ да изгрѣе зората на споразумѣнието, на съгласието и на балканската федерация. Другояче не може да се живѣе, другояче ние ще бѣдемъ само петото колело. Също и Ромѣния и Гърция, тия все велики държави на Балканитѣ, които говорятъ все за равновѣсие, както приказватъ голѣмитѣ или както слугитѣ често подражаватъ на чорбаджитѣ, като употрѣбаватъ съответни фрази и маниери, и тѣзи двѣ държави, казвамъ, трѣбва да разбератъ това. Ние, малкитѣ народи, копираме голѣмитѣ въ това, което съставлява тѣхната отрицателна страна, което съставлява поводъ и причина за конфликти, поводъ и причина за избиването, за опосугушението, за изтрѣблението на тѣзи народи. Е добръ, ние казваме, балканската федеративна република е необходима на Балканитѣ, за да има единъ щастливъ и споенъ животъ. Тукъ народитѣ се вече изтискаха отъ къмъ хора и отъ сръдства; тѣ ставатъ се по-нерентабилни и все по въ невъзможность да посрѣщатъ разносикитѣ си. И колкото повече тѣ вървятъ въ тая луда пътека, толкова повече ставатъ оръдие на голѣмитѣ, на европейския империализмъ, толкова повече тия народи мѣчно ще се приспособятъ къмъ една всестранна култура.

Е добръ, ние социалдемократитѣ и прѣди войната, и следъ войната, подчертахме тази нова политика, но на този тренъ, нито вие отъ дѣсницата, нито вие отъ лѣвицата пожелахте да седнете.

**Д-ръ Н. Стойчевъ:** Слѣдъ войната.

**К. Панайодовъ:** И сега не щемъ.

**Г. Кирковъ:** Но и днесъ, когато ви виждамъ, че седнахте на вашия тренъ и зарѣзахте другия, мене ми се струва, че вие не сте разрѣшили голѣмия въпросъ за националното обединение на България, въпроса за нейното мирно съществуване, за нейното бѣдаще. Вие сте направили само едно: създадохте само единъ воененъ епизодъ отъ общоевропейската война — друго нищо вие не сте направили. И г. Илия Вълчевъ бѣше правъ, като каза, че ние сме стигнали пътя наполовина. Да, но отсега нататкъ, другата политика е мѣчна. Ако вие се качвате на баиръ по-лесно вървите, но когато вземете да слизате надолу, слѣдъ като сте се качили, тогазъ по-мѣчно се върви. Е добръ, тази друга половина подлежи на разрѣшение, но това разрѣшение вече не зависи отъ насъ. Отъ насъ зависѣе да се пробие желѣзната ограда между Цариградъ и сръдноевропейскитѣ сили, отъ насъ зависѣе да се ускори тая акция съ нашитѣ физически сили, но отъ насъ вече не зависи да рѣшаваме въпроса за мира, т. е. да рѣшаваме въпроситѣ, които ще интересуватъ балканскитѣ народи слѣдъ мира, защото съ нашето участие, ние ги вече прѣдрѣшихме: ние ще правимъ онова, което отърва на голѣмитѣ съюзници, и не даже тъй отвлѣчено съюзници, ами което отърва, което е правото, което е въ полза, което е въ интереса на голѣмитѣ владѣтели на голѣмитѣ капиталистически печалби. Това сѣ, г-да, империалиститѣ, това сѣ, г-да, капиталиститѣ въ сръдноевропейскитѣ държави, които днесъ ще рѣшаватъ и за насъ, защото и тѣ асѣ, рѣшаватъ. Какъ ще рѣшаватъ, то е другъ въпросъ, но тѣ решаватъ днесъ и за Германия, и за Австрия. Ако тѣхното рѣшение върви тъй, както досега, на сцената ще изпъкне и все повече изпъква единъ новъ рѣшителъ на тѣзи въпроси. Това е европейскитѣ пролетариятъ, който днесъ се събужда, който е потърсенъ отъ всичко онуй, което става около него и който иска рано или късно да тури край на тая касапница. Тази касапница ще получи своя край, и блазе на ония народи, които слѣдъ тази касапница могатъ да запазятъ въ себе си достатъчно жизнени сокове, които могатъ да запазятъ своитѣ демократически наредби, своята свобода, своитѣ конституционни правдини, за да могатъ да поематъ по-нататкъ своето съществувание, та най-сетнѣ и тѣ да дадатъ нѣщо отъ себе си къмъ това, къмъ което, въ края на крайщата човѣчеството се стреми: да се даде най-сетнѣ щастие, миръ на тази грѣшна земя, за да могатъ народитѣ да живѣятъ мирно и щастливо. Е добръ, ние сме за мира, ние го искаме чакъ по-скоро, защото въ мира класата, която прѣдставляваме ние, намира най-доброто сръдство за своитѣ цѣли, защото войната, изтрѣблението, което тя понася, не даватъ нищо за нея, не ѝ припечелватъ нищо, а напротивъ, само я обезсилватъ, ослабватъ, съсипватъ, прѣчатъ ѝ. Затуй ние сме за мира и противъ войната. Ние, още въ началото, при обявяването на войната, бѣхме и днесъ сме противъ войната, защото чрѣзъ нея не виждаме да става никакво разрѣшение на въпроситѣ, които сѣ поставени прѣдъ мира, не виждаме никакво разрѣшение на въпроситѣ, които българската буржуазия си е поставила, а именно националното обединение на българския народъ. (Рѣжкоплѣскане въ крайната лѣвица).

(Прѣседателското мѣсто заема г. прѣдседателтъ)

**Прѣдседателтъ:** Има думата г. Петъръ Даскаловъ.

**П. Даскаловъ:** (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Отъ трибуната досега се изредиха нѣколко души да говорятъ и ако е истина онази приказка, която г. Кирковъ спомена за професора и за ерѣ-голѣма, трѣбва да добавя, че всички, които говориха отъ тукъ, говориха само за ерѣ-голѣма, но забравиха да говорятъ за Господа. Въ отговора на тронното слово, въ днешнитѣ врѣмена, които прѣживяваме, въ днешния моментъ, въ който събитията сѣ ни изправили прѣдъ толкова важни факти, има единъ Господъ или има едно нѣщо, което спира погледа на всѣкиго и което трѣбваше да спре вниманието на всѣкиго едно отъ ораторитѣ. То е за онзи пътъ, който нашата външна политика прие, слѣдъ като България се обяви и трѣгна съ централнитѣ сили; слѣдователно, за тая политика, която докара България до днешнитѣ резултати,

които виждаме, трѣбваше да се говори, а не за онѣзи дребни и малки въпроси, които съ такъв патосъ и съ такъв жаръ се разискваха отъ страна на г. Киркова или както направиха г. Малиновъ, шефътъ на Демократическата партия и г. Фаденхехтъ, които минаха безъ всѣкакво отбѣлзване тая политика. Отъ 35 години, г. г. народни прѣдставители, откакъ България съществува като държава, тя прѣзъ всѣко врѣме е имала една единствена главна цѣль и задача: обединението на българското племе. Не трѣба да се забравя, че всичкитѣ жертви, всичкитѣ усилия, които сж правени отъ всички правителства отъ освобождението на България до днесъ, сж били насочени за изпълнението главно и единствено на тая цѣль: какъ да се обедини туй българско племе, което до 1878 г. бѣше обединено, бѣше цѣло, защото макаръ и подъ турско робство българскиятъ народъ въ 1877 г., когато Турция се провъзгласи за конституционна, изпрати прѣдставители въ парламента въ Цариградъ и отъ Туля, и отъ Битоля, и отъ Одринъ, и отъ София и отъ всички тѣзи краища, които бѣха населени съ българи. Българското обединение бѣше цѣло, почиваше на здрави начала, макаръ че бѣхме потиснати и изгубени подъ едно робство, което бѣше тежко, мъчно, но противъ което българскиятъ народъ бѣше възмѣжалъ да се бори, бѣше готовъ да дава жертви и слѣдъ като духовно се освободи, той се помѣчи да се освободи и политически. Слѣдъ освобождението на България насть ни постигна едно ново нещастие, а именно, българското племе се разпокъса пакъ и части отъ българския народъ, които вземаха еднакво участие въ нашата духовна и политическа борба дотогазъ, останаха въ чуждо, ново владѣние. Нова борба се поведе, дадохъ се всички жертви и въ тази борба имаше моменти, когато жертвитѣ достигнаха своята цѣль, но и моменти, когато България губѣше. Ние видѣхме, че току-що освободенъ българскиятъ народъ остана да живѣе свободно само онази отъ него частъ, която бѣше между Дунава и Балкана, въ едни тѣсни малки граници. Българскиятъ народъ петъ години слѣдъ това, безъ да има традиция, безъ да има силата на дълготвѣното въоръжение, опитността на онѣзи стари и славни държави на народитѣ, които съ вѣкове сж живѣли, обяви съединението. И само благодарение на сплотеността и патриотизма на българския народъ, който бѣше толкова силенъ тогава, можа да се постигне съединението съ Източна Румелия, съединение, което се запечата съ кръвта, пролѣна срѣщу Сърбия, единъ нашъ врагъ, единъ нашъ неприятель, който за пръвъ пѣтъ изпъкна като такъвъ не въ 1877 и 1878 г., но който по-рано още, въпрѣки близкитѣ родствени връзки, които имаше, имаше всѣкога тежнението да расте на изтокъ за наша смѣтка. Прѣзъ послѣднитѣ години, всичкитѣ онѣзи жертви, които сж давани за Военното министерство, въпрѣки онѣзи борби, които сж водени отъ всички лѣви партии въ България прѣзъ течение на 30 години съ демагогски цѣли, всички тия разходи, които достигатъ до милиарди, се правѣха единствено, изключително, за да бѣдемъ готови за она моментъ, когато ще бѣде наложено на България изпълнението на она дългъ къмъ неосвободенитѣ свои сънародници, който и тежеше и съ който живѣеше. Вие знаете, че въ 1912 г. отъ народнишкото и цанковиското правителство се обяви войната срѣщу Турция. Тя бѣше една война освободителна, прогласена така отъ правителството тогава и която отъ цѣль народъ се посрещна съ ентузиазъмъ и съ радостъ, защото и тогава българскиятъ народъ пакъ бѣше повиканъ да изпълни на поглето на кръвта онази свой дългъ къмъ неосвободенитѣ братя, за който, както казахъ, той се бѣше борилъ и съ който живѣеше. Нещастията, които послѣдваха слѣдъ това, никакъ не се дължатъ на българското орѣжие. Азъ по-сетнѣ ще се спра върху този въпросъ, за да докажа на г. Малинова, че даже и тогава, когато едно орѣжие е побѣдоносно, даже нѣщо повече, когато туй орѣжие е на върха на своята слава, министърътъ на външната политика не е длъженъ да спи, но трѣба да бди и да върши своята работа. Г. Малиновъ искаше да каже, че днесъ, когато сме постигнали тѣзи успѣхи, които се дължатъ изключително на нашата армия, нашата външна политика трѣба да спи, да почива.

Г. Василевъ: Не е казалъ такова нѣщо.

П. Даскаловъ: Това каза г. Малиновъ.

Г. Василевъ: Напротивъ, каза, че трѣба да се запази това, което е спечелено.

П. Даскаловъ: Трѣба да се справите и прочетете рѣчта въ в. „Прѣпорецъ“, макаръ и да е изопачена, за да видите,

че действително г. Малиновъ е казалъ това; неговитѣ думи бѣха въ тази смисълъ. Но азъ ще се спра върху тѣхъ малко по-сетнѣ.

Ние, г. г. народни прѣдставители, слѣдъ 1912 г. прѣкарахме 1913 г., която година ни донесе нещастията, слѣдъ като имаше тържество до стѣнитѣ на Цариградъ, защото ние започнахме войната трѣгнавши изъ единъ кривъ пѣтъ, защото пѣтътъ, който дипломатията ни бѣше избрала за достигането на нашитѣ национални идеали, бѣше единъ погрѣшенъ пѣтъ. И миналата година, когато цѣла Европа бѣше раздѣлена на два воюващи лагера, ние тукъ въ България бѣхме раздѣлени на два противоположни лагера. Когато на едната страна се намираха петъ политически партии съ шабоветѣ си въ София, които водѣха една ожесточена борба, да се избере пѣтъ за обединението на българския народъ, който тѣмъ се виждаше най-правъ, тогава, въ това именно врѣме, българското правителство бѣше избрало най-добрия и най-правия пѣтъ за България — пѣтъ на неутралната политика, сир. пѣтъ на обмислянето, на разсѣждението и на очакването онзи моментъ, който е най-благоприятенъ и най-добъръ, за да се приложи оная политика, на която либералитѣ бѣха поклонници, която бѣха избрали като своя политика отъ врѣмената, прѣзъ които сж живѣли и сж запазвали България отъ всички нещастия, които сж я сполѣтявали, които сж я заплашвали и която политика най-сетнѣ наистина се приложи. Когато говоримъ тукъ, както и г. Кирковъ, за неутралитета, който миналата година бѣше провъзгласенъ, никой нѣма да твърди, че този неутралитетъ бѣше последната дума на правителството. Тогава прѣдъ българското правителство имаше единъ български народъ, както ви казахъ, раздѣленъ на два страшно противоположни лагера. Спомнете си днесъ, когато ние се намираме въ туй положение при тѣзи успѣхи, какво бѣше вчера; спомнете си за онѣзи професори отъ Българския университетъ, които даваха петиция даже до царя, да го заплашватъ да не смѣе да трѣгне съ централнитѣ сили, за да не изневери на славянството, но да върви съ нашата естествена съюзница Русия. Спомнете си рѣчта на г. Малинова отъ тая сѣщата трибуна, въ това Народно събрание, който казваше, че можете да избирате каквато щете политика, но помнете едно: не комплотирайте никога срѣщу „славянството“, слѣдователно, никога срѣщу славянството не излизайте, а дръжте винаги само съ Русия. Спомнете си онѣзи дръжканя на голѣмия звѣнецъ на Народната партия чрѣзъ г. Борисъ Вазова, да се качимъ по-скоро на трѣна, да вървимъ съ пасажерския трѣнъ на Русия. Спомнете си всичкитѣ онѣзи агитации, които се правѣха отъ всички васъ отъ лѣвицата, спомнете си онѣзи похождения, онѣзи гостування при чуждитѣ посланици на Англия, Франция и Русия, на депутатитѣ отъ Земледѣлския съюзъ да се освѣтляватъ за положението на България не отъ българското правителство, не отъ българския министъръ-прѣседателъ, а отъ английския, французкия и руския посланици...

А. Ботевъ: И вие сте гостували.

П. Даскаловъ: Такива хора, които ходятъ при чужди прѣдставители, за да искатъ отъ тѣхъ съвѣти, тѣ заслужаватъ друго нѣщо, което, ако искате да ви го кажа, ще ви го река; то е бѣсилката, защото тѣ сж измѣнници на България и затуй виждаме, че вашиятъ прѣдставителъ (Сочи къмъ земледѣлцитѣ) днесъ е въ затвора. (Възражение отъ лѣвия центъръ)

А. Ботевъ: То е другъ въпросъ.

П. Даскаловъ: Когато вие всички бѣхте на мнѣние да водите България въ единъ пѣтъ, който на васъ се виждаше, допушамъ, правъ и най-цѣлесъобразенъ, въ това именно врѣме великитѣ държави, които се бѣха раздѣлили на двѣ групи и които воюваха помежду си и наблюдаваха всичко, което ставаше въ България, мъчеха се всѣка отъ тѣхъ да спечелятъ България на своя страна, защото знаеха колко е цѣнно съдѣйствието зарадъ тѣхъ на българската държава въ тази голѣма война. Обаче, додѣто централнитѣ държави правѣха своитѣ домогвания и опитвания къмъ насть по единъ начинъ, който само ни показваше, че нашиятъ интересъ — трѣба да го разберемъ това — е, да вървимъ съ тѣхъ, държавитѣ отъ Тройното съглашение бѣха избрали другъ единъ пѣтъ — пѣтъ на заплашванията, пѣтъ на корупцията, която всѣваха въ страната, чрѣзъ подкупване на хора отъ вашата страна.

Г. Василевъ: Кой отъ нашата срѣда е билъ подкупенъ?

П. Даскаловъ: Не ме питайте, азъ ги знамъ.

Отъ лъвицата: Кажете, кажете ги!

И. Кирковъ: Интересуваме се да знаемъ.

П. Даскаловъ: Прѣзъ всички врѣмена Русия си е служила съ тия срѣдства и както въ 1882 г. и по-послѣ прѣскаше рубли въ България, така и въ послѣдно врѣме прибрѣгна къмъ същото срѣдство.

С. Омарчевски: Вие сте подкупени, който ходихте въ Германия! (Глъчка)

Председателъ: (Звъни) Моля, тишина.

П. Даскаловъ: Ние днесъ имаме примѣри, които показватъ много добръ въ какво положение могатъ да изпаднатъ хора, които, за голѣма жалостъ, носятъ името български. Лъжа ли е, че ние имаме български генерали, които днесъ служатъ въ руската армия, че имаме офицери, синоне на български държавници, които сж били български министри, които днесъ служатъ въ руската армия? И лъжа ли е, че тѣ могатъ да насочатъ пушки и ножове срѣщу отечеството си, защото сж въ редоветъ на една армия намъ неприятелска? Какво ще ми въразите на това? Прѣдъ тѣзи факти вие не само трѣбва да се червите, а трѣбва да мълчите и да не смѣете да ме прѣсичате.

С. Омарчевски: Ние и вие само трѣбва да съжаляваме за това, а недѣйте хвърля упрѣци срѣщу насъ. Вашитѣ ортаци сж подкупени. Кажете нѣщо за тѣхъ.

Председателъ: (Звъни) Моля!

П. Даскаловъ: Ще кажа за всички! Но тѣ всички сж ваши хора . . .

Г. Василевъ: Кои сж наши хора? Павелъ и Никола Генадиеви, Иванъ Ангеловъ и Йоановъ — смиграсти депутати, наши хора ли сж? Не Ви е срамъ!

А. Христовъ: (Къмъ г. Даскалова) Не цапайте трибуната! Йоановъ нашъ ли е?

Председателъ: (Звъни)

П. Даскаловъ: Деклозиеръ, за когото ви е думата, бѣше осигурилъ отдавна вашата подкрѣпа. Туй ваше възмущение, което изказвате, това е вашата гузна съвѣсть.

А. Христовъ: Каква гузна съвѣсть?

Г. Василевъ: Да си оттеглите думитѣ! Апелирамъ къмъ г. министъръ-прѣдседателя, може ли да се допусне да ни цапатъ? (Шумъ)

П. Даскаловъ: Не мога да оттегля думи, които се основаватъ на факти отъ нашия политически животъ.

Председателъ: (Звъни) Правя Ви бѣлѣжка, г. Василевъ. Седнете си на мѣстото. Ще приложатъ по-нататѣкъ правилника.

Г. Василевъ: Азъ ще си седна на мѣстото, но да си оттегли думитѣ.

Председателъ: Моля г. квестора да накара г. Василева да си седне на мѣстото.

Г. Василевъ: Кждѣ е квесторѣтъ? Квесторѣтъ е арестуванъ.

Председателъ: (Звъни) Правя Ви втора бѣлѣжка.

Г. Василевъ: (Къмъ П. Даскалова) Отъ Васъ това не очаквахъ! Кажете кои сж. (Прѣрѣкание между лъвицата и оратора)

Председателъ: (Силно звъни) Моля ви, г-да, спокойствие! Седнете си на мѣстата.

А. Христовъ: Че има такива — има. Това е право, но не както обвинява Даскаловъ.

Г. Василевъ: Г. Момчиловъ добръ казва; който е виновенъ, той е въ затвора.

Д-ръ И. Момчиловъ: Азъ не съмъ казалъ нищо.

Отъ лъвицата: А-а-а!

Г. Василевъ: Ние чуваме: има хора, които не ги чуватъ.

Д-ръ И. Момчиловъ: Дълги уши имате, г. Григоръ Василевъ.

Председателъ: Моля, тишина. Не се възмущавайте, г-да, отъ фактитѣ. Моля г. Даскалова да продължи рѣчта си.

П. Даскаловъ: Очевидно е, г. г. народни прѣдставители, че не говоря тукъ за "Б", защото, ако говорѣхъ за "Б", както говориха г. г. Малиновъ, Фаденхехтъ и Кирковъ, не щѣхте да се възмущавате толкова вие, отъ лъвицата.

Д-ръ И. Фаденхехтъ: Трѣбваше да говорите . . .

Г. Василевъ: Ние не Ви възражаваме за другото, а ние Ви казваме: когато говорите, че има прѣстѣпници, трѣбва да ги посочите.

Председателъ: (Звъни)

П. Даскаловъ: Вижда се, че не говоря, като професора и за Господа, . . .

Х. Славейковъ: За дяволитѣ.

П. Даскаловъ: . . . но говоря за дявола, за мамона. И понеже вие се боите отъ неговото име, защото той е прѣдъ васъ, затуй се възмущавате. (Прѣрѣкание между лъвицата и оратора)

Отъ лъвия центъръ: Значи, Даскаловъ е мамонѣтъ.

Председателъ: Моля, оставете г. Даскалова да се изкаже спокойно, както вие се изказвате.

И. Симеоновъ: (Къмъ П. Даскаловъ) Цѣла България знае, че Вие сте най-голѣмъ приятелъ на мамона. Азъ ще го докажа. Я вижте приятеля на ангела! Погледнете го, г-да! Сополко! (Ржкоплѣскане отъ лъвия центъръ) Приятелъ на сатаната, на пѣкъла, на Цербера, на онова триглаво куче! (Смѣхъ)

Председателъ: Моля, тишина, г-да.

И. Симеоновъ: Говоримъ за честностъ! Въ демократическата група нѣма деклозиеровци. Посочете едно лице. Тѣ сж оттатѣкъ (Сочи дѣсницата), не сж тукъ.

Председателъ: (Звъни) Стига! Успокойте се.

И. Симеоновъ: "Стига, стига!" Да каже лица. Напѣлниха си джобовѣтъ съ милиони, а насъ обвиняватъ!

Председателъ: Спокойствие, г. Симеоновъ!

П. Даскаловъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ не говоря специално за Деклозиера, а за оная пропаганда, която се вършеше най-напрѣдъ отъ страна на Русия, послѣ отъ страна на Англия и Франция, за да си купятъ души и да спечелятъ хора, и че ангелитѣ, които изпратиха тукъ, специално въ България, било прѣдъ българското правителство, било да се срещнатъ съ нашитѣ държавни мѣже, за да ги спечелятъ, много явно доказаха какво искатъ отъ българския народъ. Разберете едно нѣщо: и Англия, и Франция, и Русия искаха участието на България на тѣхна страна.

А. Христовъ: Както го искаха и другитѣ — това е безспорно; но кажете кои сж мръсницитѣ. Азъ съмъ съгласенъ, че е мръсенъ похватъ, но кажете мръсницитѣ кои сж.

Председателъ: (Звъни) Чудно нѣщо! Оставете оратора да говори.

Н. Калчовъ: Гузенъ негоненъ бѣга.

П. Даскаловъ: И за едната и за другата группировка бѣше много важно, много цѣнно участието на България. Ще се спра върху срѣдствата, които тѣ употребиха, и слѣдъ това върху начинитѣ, по които борбата се водѣше отъ страна на опозицията въ България.

Забравихте ли, че ние имахме тукъ примѣри, когато виждахме цивилни, граждански лица да колѣничатъ, и понеже нѣмаше попове да служатъ на тъмнитѣ имъ цѣли, сами като попове, да четатъ молитви за успѣхи, за побѣди на руското орѣжие?

Д-ръ Л. Дагоровъ: Хора съ цилиндри бѣха.

П. Даскаловъ: Можехме да чакаме по-нататѣкъ развитието на събитията, но не да отиваме въ телешки излияния въ храмоветѣ, за да покажемъ своето поклонение прѣдъ Русия и нашето желание и готовность непрѣмънно да вървимъ съ нея. Това като посочвамъ днесъ, не се чудя, че ви прави да се възмушавате сами отъ себе си.

Н. Калчевъ: (Къмъ лѣвицата) Той не сочи васъ. Защо се възмушавате? Вие сте гузни?

А. Христовъ: Насъ сочи. Да посочи имена. (Прѣрѣкание)

Прѣдседателтъ: (Звъни) Тишина!

П. Даскаловъ: Безспоренъ фактъ е, г. г. народни прѣдставители, че опозиционнитѣ шефове, въ желанието си непрѣмънно да тикнатъ България въ единъ пѣтъ, който считаха правъ, но който азъ лично винаги съмъ считалъ пакостенъ за България и който за правителството, вѣроятно, е билъ пѣтъ за изучаване, пѣтъ, който не можеше въ никой случай да се възприеме отъ правителството безъ едно зрѣло обсъждане, отиваха много далечъ. Но тѣ не се задоволиха само съ агитациитѣ си въ печата и всрѣдъ народа, а поискаха аудиенция и прѣдъ царя, защото искаха да влияятъ по всѣкакъвъ начинъ и въ двореца на царя, за да могатъ да спечелятъ неговото съгласие, за да може България дѣйствително да се прати съ своята войска срѣщу Турция, да се бие пакъ прѣдъ онѣзи крѣпости, Одринъ и Лозенградъ, за които България бѣше дала вече своитѣ жертви и които крѣпости се дадоха отново на Турция пакъ отъ Русия, съ съгласието на Франция и Англия, за да има прѣдъ какво да си чукаме главитѣ, когато на тѣхъ ще имъ потребва...

Вие виждате, слѣдователно, че България прѣзъ врѣме на цѣлата тази година, раздѣлена така на два враждебни лагера, се намѣрваше всѣки моментъ прѣдъ опасността да обрѣка своя пѣтъ, да обрѣка пусулата.

И вие, г. г. народни прѣдставители, не забравяйте едно нѣщо. Когато ви казвамъ това, когато го изтъквамъ, изтъквамъ го, за да подчертая една много важна мисль, която винаги ме е вълнувала. Тя е мисльта, че една малка държава, като България, не умира отъ своята вътрѣшна политика. Може днесъ да има скѣпотия. И Аристотелъ пише, даже за онѣи отдалечени врѣмена, въ които е живѣлъ, за скѣпотия. И въ врѣме на цезаритѣ — вие знаете това, ако сте изучавали тѣзи въпроси — единъ хектаръ земя се е давалъ 100 л. подъ наемъ, което даже и за днесъ е скѣпо. Знаете какъ сѣ се произнасяли противъ скѣпотията отъ амвона и светитѣ отци. Скѣпотия винаги е имало. Скѣпотия има днесъ поради общоевропейската война. Даже безъ да воюваше България, у насъ щеше пакъ да има скѣпотия, както я има въ Ромъния, където протестираха и искатъ да намѣрятъ извѣстни срѣдства за борба противъ нея. Съществуването на България не зависи отъ туй, че г. Радославовъ изпратилъ двама окръжни управители или единъ околийски началникъ въ Нишъ, където комендантътъ щѣлъ да го арестува. Бѣдащето на една държава, като България, зависи най-главно отъ нейната външна политика. Тѣй, както е поставена България въ такова географическо положение, на кръстопѣтя между Западъ и Изтокъ, изложена на апетититѣ на различни държави, тя всѣкога рискува да изгуби своята самостоятелность главно отъ воденето на своята външна политика. И когато хвърлите единъ малкъ погледъ назадъ, къмъ нашата история отъ освобождението ни до днесъ, вие ще видите, че всѣкога, когато сме избирали кривъ пѣтъ за нашата външна политика, всѣкога сме имали катастрофа. 1912 г., макаръ че и тогава имахме побѣди, които учудиха цѣлия свѣтъ и у насъ и въ чужбина ги възпѣваха — не можеше иначе и да бѣде — побѣди, които създадоха споменъ, на българското орѣжие, криеше въ себе си, въпрѣки побѣдитѣ на орѣжието, зародиша на катастрофата, която дойде. 1912 г. въ това отношение никога нѣма да дрѣзна, както направи г. Гешовъ въ новогодишния брой на в. „Миръ“, да я сравнявамъ съ 1915 г., защото разликата между тѣзи двѣ години е колосална, неизмѣрима. За сравнение не може и да се говори. Въ 1912 г. ние имахме побѣда на орѣжието, но още прѣзъ октомврий, още въ на-

чалото на войната коренѣтъ на побѣдитѣ бѣ излюженъ на изгниване. Щиковетѣ на българското орѣжие, които пробиha турскитѣ крѣпости и сломиha турскитѣ войски, тѣ бѣха изхабени отъ нашитѣ съюзници Сърбия и Гърция, па, ако щете, най-главно отъ руския царъ, отъ руското правителство, които бѣха протектори на единъ сключенъ лошъ съюзъ, който държеше смѣтка за всичко, освѣнъ за инте-реситѣ на България.

Д-ръ Н. Сакаровъ: Русия е мъртва, а за мъртвитѣ не се говори.

П. Даскаловъ: За Васъ не е мъртва. Има хора тукъ въ България, които още мислятъ, че Портъ-Артуръ е живъ (Смѣхъ) Затуй трѣбва да се говори всѣки день, че Портъ-Артуръ е мъртавъ...

Нѣкой отъ лѣвия центъръ: Портъ-Артуръ е живъ, разбира се — той е градъ.

П. Даскаловъ: Казвамъ, че Портъ-Артуръ е мъртавъ за Русия, но има хора, които считатъ, че той за Русия е още живъ. И понеже русофилството въ насъ е една ересь, за нея трѣбва да се говори винаги. Трѣбва всѣкога да се показва мухълътъ ѝ, защото вие, господа, въ борбата си цѣлата минала година, за да вървимъ съ Русия, се осла-нихте на традицията на този народъ, на неговитѣ чувства къмъ Русия, на неговото благоволение прѣдъ онази империя, прѣдъ онази народъ, който ни освободи. Вие всѣкога сте си играели съ това орѣжие, всѣкога сте го имали въ ръка, и затова всѣкога трѣбва да ви го напомняме, защото съ него сѣ се вадили нашитѣ очи, очитѣ на българския народъ, а ние не искаме да допускаме да става това и за на-прѣдъ. Въ това врѣме, казвамъ, когато антантата се мѣчеше да ни спечели, тя употреби срѣдства, които въ сѣщностъ повече отблъсваха българското правителство, отколкото да го спечелватъ. Защо? Защото още прѣзъ януарий, когато се подаде една нота отъ страна на Русия отдѣлно, само отъ нея на българското правителство, вече въ тази нота имаше заплашване къмъ него, българското правителство, че ще отговарятъ министритѣ, ще отговаря правителството „лично за тази политика“, която води и която е противна на Русия. Когато ви напомнямъ тоя фактъ, показващъ най-добре грубитѣ похвати на руската дипломация, има ли нужда да ви наумѣвамъ каква бѣше вече прѣзъ това врѣме борбата на нашата опозиция и по-сетнѣ прѣзъ февруарий, колко ожесточена бѣше опозицията противъ политиката на правителството? Тая борба, която се водѣше тѣй ожесточено и съ буйность се подтикваше, слѣдователно, отъ страна на чуждитѣ агенти тукъ и се искаше да се разпали дотамъ, че да създаде, ако по-трѣбва, и смутове.

Д-ръ Н. Сакаровъ: Вѣрно.

П. Даскаловъ: И че това е вѣрно, ще ви го докажа съ другъ фактъ. Въ Букурещъ прѣзъ м. януарий говорихъ съ единъ руски дипломатъ. Това, което ми каза той, когато ме намѣри на връщане отъ Берлинъ, бѣше слѣдующето: „Вие прѣзъ м. мартъ непрѣмънно ще трѣбва да се облявите съ насъ; и ако не се обявите съ насъ, ние имаме въ Кишиневъ единъ корпусъ войска, който е готовъ да нахлуе, да ви покори; и понеже нашитѣ свѣдѣния сѣ, че въ България нѣма да се намѣри нито единъ войникъ, който да стрѣля върху руситѣ, нашата побѣда е сигурна, защото нашитѣ походи ще бѣде такъвъ, какъвто бѣше походътъ на ромънитѣ прѣзъ 1913 г.“

А. Ботевъ: Той не е билъ по-дипломатъ отъ тебе.

П. Даскаловъ: Моето възмушение отъ тия думи на този дипломатъ, г-да, бѣше много голѣмо, защото той прѣдставяше руския министъръ на външнитѣ работи — не бѣше обикновено лице. Моятъ отговоръ бѣше, че неговитѣ агенти отъ България сѣ го излѣгали, че свѣдѣнията му, ако ги е черпилъ само отъ в. „Миръ“, сѣ погрѣшили, че българскиятъ народъ, въпрѣки увѣренята на русофилскитѣ партии, когато бѣде повиканъ да изпълни дълга си, даже срѣщу Русия, че го изпълни: или ще накара руситѣ да се удавятъ въ Дунава, ако намѣри за това сили въ себе си, или ще приживѣй най-тежкия ударъ отъ бившитѣ си освободители, но ще знае, че се бори за самостоятелностьта си. И слѣдъ туй добавихъ: „Ако вие мислите, че дѣйствително българскиятъ народъ е толкозъ низкопоклоненъ къмъ Русия, наученъ на рабски чувства, не ви остава, тогазъ, освѣнъ да изпратите не този корпусъ, а изпратете въ Бъл-

гария единъ прѣтъ съ ботушъ, изправете го на брѣга на Дунава и ще имате цѣла България въ ржцѣтъ си“. Но увѣрявамъ ми, такава България нѣма да намѣрите!

Г. г. народни прѣдставители! Оказа се, че това, което твърдѣше опозицията цѣла година, като увѣряваше, че народътъ билъ съ нея, не било истина. Оказа се, че народниятъ инстинктъ, тъй да се изразя, народнитѣ чувства не сж били добръ тѣкувани отъ васъ. (Сочи лѣвицата) И вие не сте били добри и вѣрни изразители на тия чувства. Защото, когато българското правителство вече, слѣдъ дълги расжждения, често пѣти, може би, и слѣдъ колебания, слѣдъ съмнѣния и двоумѣние, слѣдъ най-подробно и дълбоко изучаване на всички събития, които настѣпиха послѣдователно, когато, казвамъ, българското правителствосе рѣши най-сетнѣ и обяви мобилизацията въ България, нищо не стана отъ онуй, което прѣдричаха чуждитѣ агенти и за което мнозина българци не само се надѣваха, че ще стане, но бѣха убѣдени, че ще стане. А пъкъ че бѣха убѣдени, че ще стане това, доказателство е, най-сетнѣ, и постѣпката на самия вашъ шефъ, г. г. земледѣлци, г. Стамболийски, който държа единъ дѣръжъкъ езикъ прѣдъ българския царъ въ двореца, като-че-ли се намѣрваше въ една крѣпча и като-че-ли говорѣше прѣдъ единъ селски крѣчмаръ!

**А. Ботевъ:** Отдѣ знаете Вие? Слушахте ли го?

**П. Даскаловъ:** Нѣма защо да съмъ го слушалъ: той си напечаталъ самъ разговора въ своята брошура, която го изпрати въ затвора, и азъ го прочетохъ.

**Д-ръ Н. Сакаровъ:** Какъ си я челъ ти, а ние не можахме да я прочетемъ? Трѣбваше да те изпратятъ въ затвора, трѣбваше тогава да бѣдешъ арестуванъ.

**А. Ботевъ:** Той не бѣше руски агентъ, и никой отъ насъ не е билъ никога руски агентъ. Той тамъ поддържаше: неутралитетъ до край.

**П. Даскаловъ:** Вие виждате, слѣдователно, г. г. народни прѣдставители, на каква фалшива почва бѣше седнала цѣлата опозиция до обявяването на мобилизацията.

**А. Ботевъ:** Споредъ вашето разбиране.

**П. Даскаловъ:** Не само споредъ моето разбиране, но споредъ разбирането на всички разумни хора и споредъ резултата, който имаме. Защото онай политика, която правителството усвои, се оказа дѣйствително политика на здравия разумъ, на интереса на българския народъ.

**А. Ботевъ:** Дай, Боже, тъй да излѣзе!

**П. Даскаловъ:** Тая политика, която българското правителство усвои, отблъсна чувствата. Тя не поиска да се мами съ тѣзи чувства, съ които вие мамѣхте прѣзъ всичкото врѣме българския народъ. Тя бѣше една политика, която казва: „Даваме — дайте ни. Ние имаме извѣстни задължения къмъ поробенитѣ части отъ нашего отечество, ние искаме постигането на една частъ отъ нашия националенъ идеалъ дотолкозъ, доколкото можемъ да го постигнемъ чрезъ васъ, понеже не можемъ да го постигнемъ чрезъ други, ние идемъ съ васъ. Ние ще дадемъ въ жертва нашата сила и нашето участие въ войната ще бѣде съ голѣми послѣдствия, но ние ще трѣбва да извлѣчемъ отъ него онай полза, за която българскиятъ народъ отъ 35 години бълнува, за която всички правителства сж се борили и която ни докара по-миналата година да изпаднаемъ въ такава печално състояние, че нѣмаше българинъ, който, като излѣзѣше изъ улицитъ, да не върви съ наведена глава, за да не вижда приятелитѣ си и да ги отбѣгва, за да не говори за събитията“.

Днесъ, г. г. народни прѣдставители, ние се намѣрваме прѣдъ едно положение, което най-добръ описва поетътъ Вазовъ, който е единственъ тѣкувателъ на народната душа, както е билъ тѣкувателъ на тая народна душа и въ турско врѣме, и слѣдъ освобождението, и прѣзъ врѣме на сръбско-българската война, и днесъ.

**Д-ръ Н. Сакаровъ:** Борисъ Вазовъ ли?

**П. Даскаловъ:** Не, поета Иванъ Вазовъ. Говоря за поета Вазовъ, който она денъ въ едно отъ своитѣ стихотворения, слѣдъ като говори за онѣзи печални събития отъ 1913 г., за онай горестъ въ душата си, която можеше да го прави само Еремия, за днешното врѣме, за днешния денъ той ви казва:

„Смъртъта?“ — защото за него най-послѣдното нѣщо, което очаква, е смъртъта.

„Смъртъта?“ — „Да дойде! Не блѣднѣя . . .

„Какво, че съмъ вече прахъ?“

„Прѣзъ тазъ велика епопея“

„Азъ сто живота изживяхъ!“

Дѣйствително, г. г. народни прѣдставители, повече отъ сто живота изживѣ всѣки единъ отъ насъ. И вие, по-млади отъ него, изживѣхте сто живота, защото и вие бѣхте свѣдѣтели на събитията, които слѣдъ 1913 г. поставиха България въ едно отъ най-тежкитѣ положения, въ очова положение, въ което никоя друга държава никога не е изпадала. Ние изпаднахме въ положението да бѣдемъ заградени отъ изтокъ, западъ, сѣверъ и югъ съ врагове. Ние имаме едно правителство слѣдъ туй, което, като дойде на властъ, дойде да се бори съ мѣнотии, които задушваха България, то трѣбваше да донесе прѣди всичко въздухъ, да донесе животъ за България. За щастие — азъ го казахъ това и при други случаи — паднаха се тъкмо либералнитѣ партии да управляватъ въ тия сѣдбоносни врѣмена. И въ края на 1912 г., г. г. народни прѣдставители, и особено въ 1913 г., когато събитията се вече тъй ясно развива, че и г. Гешовъ се уплаши отъ тѣхъ и избѣга отъ властѣта, азъ още тогава, въ специални статии въ „Вечерна поща“, единственъ имамъ смѣлостъта да кажа, че трѣбва да дойдатъ на властъ либералитѣ, че Гешовъ и Даневъ трѣбва не да се смѣняватъ, но да си отидатъ, защото тѣхната политика ще докара катастрофа за България, която, за нещастие, стана фактъ.

**А. Величковъ:** Но тогава позволявахъ да се пише, а днесъ г. Радославовъ не позволява.

**П. Даскаловъ:** Слѣдователно, г. г. народни прѣдставители, за да бѣдемъ ние прѣдъ тия радостни факти, прѣдъ които сме, дължимъ го това главно и изключително на нашата външна политика, на външната политика на правителството. И ето по кое азъ искахъ да чуя и г. Малинова, и г. Фаденхехта, и г. Сакжзова. Азъ не искахъ да ги слушамъ, както го казахъ вече, да говорятъ за „бъ“, не за нѣкакви чиновници, не за скѣпотия, защото за това има специални дни тукъ, въ Народното събрание, и тѣзи въпроси ние ще ги разискваме въ отдѣлни дни и имаме възможность всѣкога да ги разискваме. Г. г. народни прѣдставители! Отговорътъ на тронното слово дава възможность на политическитѣ партии да се състезаватъ, да се борятъ помежду си, да се смазватъ помежду си духовно, тъй да се изразя, да изтрѣгнатъ единъ вотъ на довърне или недовѣрие противъ правителството, но въ обикновени дни. Обаче въ такива дни, каквито прѣживѣваме днесъ, когато има да разглеждаме тронното слово, за такива работи, за каквито се говори тукъ отъ два дни, и въпросъ не може да става. Важното бѣ да дойдатъ тия господа, които искаха България да върви въ онзи пѣтъ, който бѣше пѣтътъ на новата й катастрофа, да кажатъ поддържатъ ли още тая политика или тѣ сж се отказали отъ нея. Азъ бихъ искалъ да чуя г. Малинова, дали казва и сега пакъ: „Не комплотирайте срѣщу славянството!“ Нека той, вмѣсто г. Такева — който писа цѣлъ редъ статии въ в. „Прѣпорецъ“, за да доказва, че тая политика, да вървимъ съ Русия, е била въ традицията и на Каравелова, че, да бѣше живъ, и той щѣлъ да трѣгне съ Русия — нека той каже: истина ли е, че даже и тогава, когато България щѣше да си счупи главата прѣдъ крѣпоститѣ, на Чатаджа, Одринъ и Лозенградъ, пакъ трѣбваше да отиде да се бие срѣщу Турция? Нека дойде да каже истина ли е, че българското правителство извърши прѣстѣпление, когато отритна тая политика, която бѣше политика на чувства, или не? Какво значатъ думитѣ на г. Малинова: „Азъ ще правя опозиция!“ Кому, и за какво? За околийския началникъ въ Прешово ли? Азъ не искамъ неговата опозиция за околийския началникъ въ Прешово. Азъ искамъ неговата опозиция за тая политика, за която той не каза ни дума, но за която само съ общи фрази забѣлзва: „Защо не сте писали въ тронното слово и за Русия“. Това, което Вие казвате, като единъ въпросъ ли го поставяте само или го казвате отъ Ваша страна като една Ваша политика? Вие наистина ли поддържате, че това трѣбваше да се каже противъ Русия и че Русия е единъ нашъ врагъ? Това трѣбваше да кажете, г. Малиновъ, отъ трибуната на Народното събрание, за да го чуе тоя народъ. Защото на този народъ трѣбва да се каже вече ясно и откровенно: България, откакъ обяви мобилизацията, трѣгна въ единъ свършено новъ пѣтъ въ своя политически животъ и съюзътъ, който имаме, който сключихме съ централнитѣ сили — съюзъ, сключенъ следъ толкова упорита борба съ



цѣлата оппозиция, въ това число и противъ широкитѣ социалисти — постави България въ едно свършено ново положение. Ние скъсахме вече съ една традиция въ външната политика отъ 35 години. България прѣзъ всичкото врѣме на своя политически животъ, отъ 35 години, имаше една политика, която бѣше — политика на единение съ Русия. Днесъ на тая политика се тури единъ голѣмъ черенъ кръстъ! Какво правите вие прѣдъ този кръстъ? Азъ искамъ да зная, дали вие (Сочи г. Малинова) като шефъ на Демократическата партия, който казвате, че ще „правите оппозиция“, ще правите оппозиция на тая именно политика, или думитѣ Ви се отнасятъ за онѣзи съвсѣмъ маловажни въпроси, които избѣгватъ вниманието ми и които въ тоя моментъ никакъ не ме интересуватъ?

**Д-ръ Н. Сакаровъ:** (Възражава нѣщо)

**П. Даскаловъ:** Г. г. народни прѣдставители! Азъ не съмъ дошълъ тукъ да отговарямъ на това, което постоянно ми се подхвърля отъ г. Сакарова, защото това сѣ дребни за-качки, които не заслужаватъ отговоръ. Азъ искамъ да ви кажа, че съ този свършено новъ пѣтъ, който взе нашата външна политика, България се тури въ едно свършено ново положение. България се постави на страната на едни културни държави. До прѣди една година отъ всички на-съ, отъ всички български държавни мъже, ако щете, отъ всѣки единъ, който и да е, български гражданинъ се счита-ше за нѣщо невѣроятъно, за нѣщо невъзможно, да ви-димъ въ България единъ германски офицеръ като съюз-никъ, да видимъ германски или единъ австрийски док-торъ да лѣчи болни, като съюзникъ, единъ германски войникъ да се бие като съюзникъ рамо до рамо съ нашитѣ войници. Съ тая политика, прочее, се извърши единъ прѣ-ломъ въ политическия ни животъ. Но това, на което трѣбва да се обърне едно голѣмо внимание е, да знае и самиятъ български народъ чрѣзъ насъ тукъ, народнитѣ прѣдста-вители, че ние скъсахме вече съ мухлясалата традиция въ нашата външна политика, която се основаваше на чувст-вата и че сме избрали най-правия пѣтъ въ нашата външ-на политика, който защитава най-крѣпко и най-твърдо бъл-гарскитѣ интереси. Защото само чрѣзъ тоя лѣтъ и съ по-мощта на нашитѣ съюзници, ние можахме да добиемъ, онова, което при днешнитѣ условия можеше да се достигне, при най-малкитѣ жертви, които сме дали, като най-голѣма печалба. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата)

Г. г. народни прѣдставители! Ние чухме да се изказватъ нѣкои страхове отъ всички господа, които говориха. Тѣ мислятъ, че всичко е извършено наполовина и казваха: „Ще видимъ какво ще стане, кой знае какво ще стане?“ — Всичко е свършено!

**Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ:** Всичко е свършено.

**П. Даскаловъ:** Г. г. народни прѣдставители! Азъ съмъ щастливъ, че мога да ви потвърдя, да ви кажа, че чувамъ г. министъръ-прѣдседателя до мене да казва, „че всичко е свършено“. Това е, което азъ искамъ да кажа. Ослонейтъ на неговитѣ компетентни увѣрения, за мене не остава освѣтъ, обзетъ отъ радостно вълнение, да ви увѣря, че нашето дѣло не е свършено само наполовина, а е свършено изцѣло (Бурни ржкоплѣскания отъ дѣсницата и дѣсния центръ) и че ние трѣбва да имаме вѣра не само въ бъл-гарското оръжие, но трѣбва да имаме дълбока вѣра и въ нашата дипломация, направлявана отъ нашето правител-ство, което е избрало най-добрия пѣтъ, най-правия пѣтъ за постигане националнитѣ ни идеали! Защото, както ви казахъ, разликата между днешния, нашъ съюзъ съ цен-тралнитѣ сили и съюза на бившето правителство съ Сър-бия и Гърция подъ протектората на Русия, е колосална. Ние днесъ нѣмаме единъ съюзникъ, който има нужда да гълта насъ; ние днесъ нѣмаме за съюзници хора, които съ-по-слаби отъ насъ и искатъ за наша смѣтка да печелятъ; ние нѣмаме елинь съюзникъ, на който трѣбва да отстъп-ваме единъ нашъ край, който се е борилъ за духовното освобождение на България по-рано, отколкото, напр., бъл-гаритѣ отъ сѣверна България, да кажемъ: нѣмаме единъ съюзникъ, на които да казваме: „Моля ви се, вземете тоя кѣтъ съ 250 хиляди души, единъ отъ най-добритѣ българ-ски краища, но понеже ни е страхъ да кажемъ, че ви го подаряваме, ние го обявяваме за споренъ“. Тѣзи господа, които говорѣха прѣди три години за спорна зона, днесъ иматъ възможность да отидатъ въ тая спорна зона и азъ съмъ увѣренъ, че тѣ ще се черпятъ отъ себе си, като ви-дятъ, че сѣ подписали единъ договоръ, съ който сѣ под-писали своята немощ и своя позоръ, на който народътъ е чуждъ. . .

**С. Златевъ:** За сѣверната спорна зона, Добруджа, нѣма ли да кажешъ нѣщо?

**П. Даскаловъ:** Г. г. народни прѣдставители! Нашиятъ съюзъ съ Германия и Австрия е единъ съюзъ, който по-чи-ва на взаимно разбиране на нашитѣ интереси. Нѣма защо да изказваме каквито и да е съмнѣния, каквито чухме да се изказватъ отъ нѣкои страни, защото нито Германия, нито Австро-Унгария иматъ нужда отъ нашитѣ земи, нито иматъ нужда отъ наши хора, за да увеличаватъ насе-лението на държавитѣ си. Независимо отъ това събитията дойдоха да докажатъ, че и най-страшното плашило, така наречениятъ Drang nach Osten въ политиката на Австро-Унгария срѣщу насъ, онова плашило, което всѣкога се е посочвало отъ Петербургъ и въ България, за да водимъ една политика срѣщу Австрия, е било една измислица, или, и ако приемемъ, че тая политика е съществувала, тя е съществувала въ едни врѣмена, които се изживѣха и които принадлежатъ на миналото и на историята. И днесъ Австро-Унгария, която живѣе съ една друга политика и е усвоила други държавни идеали, не само не живѣе съ тази политика, но се е отказала отъ всички завоевания до Вар-даръ наедно съ Солунъ, съ което ни плашеха, че можемъ да станемъ жертва. И вмѣсто да виждаме изпълнението на онѣзи Drang nach Osten, вмѣсто Австрия да взема Солунъ и Битоля и територията отатѣкъ Вардара, ние виждаме, че съ нейното съдѣйствие ние вземаме повече, отколкото ни даваше днешна Русия, повече отъ това, което и най-смѣ-лата фантазия на единъ българинъ до вчера можеше да помисли, че може да имаме. . . (Ржкоплѣскане отъ дѣс-ницата)

Г. г. народни прѣдставители! Насъ ни ограбиха прѣди три години нашитѣ лъжесъюзници и днесъ ние успѣхме да си възвърнемъ всичко това чрѣзъ нашето оръжие и съ съдѣйствието на онѣзи, за които имаше хора да мислятъ, че сѣ наши врагове и че интереситѣ ни съ тѣхъ не се сходятъ. Въ туй отношение, българското правителство, като е сключило новия съюзъ съ централнитѣ сили, повече е следвало националния интересъ, защото сѣкашъ е имало прѣдъ видъ народната мъдрость: „Когато се държишъ, дръжъ се за дѣбъ, а не за шипка“.

Г. г. народни прѣдставители! Тукъ отъ страна на социа-листитѣ се повдига другъ въпросъ — тѣ казватъ: „Вие не трѣбва да се разширявате, сир., вие не трѣбва да взи-мате нищо отъ Сърбия“. Съ други думи, ние се бихме за вѣтъра и трѣбва всичко, което взехме и което е наше, пакъ да го дадемъ на сърбитѣ, . . .

**Д-ръ Н. Сакаровъ:** Чудна логика!

**П. Даскаловъ:** Не е чудна моята логика, а вашата! И тѣй, споредъ васъ, ще трѣбва да се остави всичко пакъ на онѣзи, които ще бждатъ въ бждаше нашето плашило, които въ бж-даше ще конспириратъ противъ България, които и днесъ даже, когато сръбската държава не съществува, въ разни ин-тервюта чрѣзъ тѣхния министъръ-прѣдседателъ и прѣсто-ло-наследника заявяватъ насѣждѣ, както и Асквитъ го заявя, че на Сърбия трѣбва да се даде не само това, което е нейно и което е изгубила, но и повече отъ това, което заслужава. значи, и половината отъ България! Ако тройното съглаше-ние бѣше побѣдителъ — да. Азъ не мога да разбера, обаче вие, г. г. социалиститѣ, какво разбирате подъ сръбски земи, които можемъ да вземемъ. Ако разбирате онѣзи частъ отъ Сърбия, която ние вземаме на основание на договора, слю-ченъ съ нашитѣ съюзници и която ние признаваме за бъл-гарска, защото наистина е била и е българска, вие се на-мираете въ едно противорѣчие съ съвѣстѣта и съ желанието на цѣлия български народъ. Не може единъ народъ, не може българскиятъ народъ да не желае своето обединение. А Моравската долина отъ вѣкове не е била нищо друго, освѣтъ българска, населена съ българи. Ако вземете пи-саното отъ пѣтници и историци отъ XVI вѣкъ насамъ и до вчера, вие нѣма да намѣрите нищо друго, освѣтъ че Мор-авската долина е била населена съ българи и че Моравъ е била граница между сръбското и българското плѣме. Въ 1870 г., когато се даде ферманътъ за нашата екзархия, въ тоя ферманъ, като отдѣлни епархии, влизаха Нишъ и Пиротъ. И въ 1878 г., когато сърбитѣ по единъ подълъ начинъ завзеха този край отъ България, както ромѣнитѣ въ 1913 г. Добруджа; тогава нашитѣ владци въ Пиротъ и Нишъ, които бѣха българи, бѣха задигнати и изгонени по-срѣдъ нощъ отъ епархиитѣ си, по сѣщия начинъ, както на-правила Сърбия съ всичкитѣ наши владци и въ Македония, прѣзъ 1913 г., когато завзеха тая страна. Какъ можете вие да викаете, че това е една земя, която ние не можемъ да вла-

дѣмъ? Амъ тамъ 40 години сърбитѣ възпитаваха българския народъ и го правиха сърбски. Сами сърбитѣ идатъ въ своитѣ вѣстници и списания да казватъ, че, макаръ прѣзъ всѣко врѣме да сѣ възпитавали това население въ сърбски духъ, то не се е обърнало и самитѣ тѣ го наричатъ, когато му се сърдятъ за нѣщо, „бугараша“. Какво показва това? Това показва, че българскиятъ елементъ все е могълъ да задържи подъ ноктитѣ си нѣщо отъ българската си националностъ. Ние днесъ имаме просвѣщение, култура — срѣдства, прѣзъ които много полесно се печели една нация, отколкото прѣзъ онѣзи насилнически срѣдства, за които ви споменахъ и които българското правителство нѣма да приспособи, нито нѣкога е приспособявало. Вие, г-да социалистѣ, като говорите за българска Морава, не зная кому подражавате: дали на своитѣ учители въ Франция и Германия! Ако е на тѣхъ — тогава вие сте въ противоречие съ тѣхъ. Защото вие виждате, че въ френското министерство днесъ участвуватъ най-крайнитѣ социалисти, наредъ съ най-големитѣ католици. И при все туй, тѣхното заявление е, че тѣ се биятъ за Елзасъ и Лотарингия. Какъ могатъ френскитѣ социалисти да се биятъ за Елзасъ и Лотарингия, да казватъ, че докато не взематъ Елзасъ и Лотарингия, нѣма да си сложатъ оръжието, а вие се срамувате да говорите за българска Морава? Германскитѣ социалисти заявяватъ сѣщо: „Не даваме нито педя отъ нашата земя“.

**Д-ръ Н. Сакаровъ:** И ние не даваме отъ България нито педя земя.

**П. Даскаловъ:** Не е истина.

**Д-ръ Н. Сакаровъ:** Какво значи България?

**П. Даскаловъ:** Какво ли значи България? България може да е празна приказка въ устата на г. Сакарова, може да е една фраза за публиката въ неговия салонъ, кждѣто тѣй ще говори на дѣца-социалисти. Но България е онова пространство земя, която се населява отъ българско племе, което има единъ и сѣщи езикъ, една и сѣща вѣра и едни и сѣщи идеали. Това е българската държава. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата и дѣсни центъръ) Какво ми говорите за България, която накога не ви възлнува? България не може да забрави нито Добруджа, която владѣятъ помънитѣ, нито другитѣ земи, които сѣ населени съ българи, за които ще остане врѣмето да се грижи. . . Г. г. народни прѣдставители! И това, което се каза отъ нѣкои народни прѣдставители, и особено отъ г. Киркова за управлението на Сърбия отъ нашитѣ власти, бѣха сравнения, които спрѣмо България не могатъ да се положатъ. Въ разстояние на 35 години при най-разнообразни правителства — и консервативни, и либерални, и демократически — при всичкитѣ грѣшки, които сѣ правили тѣ и при всичкитѣ недостатѣци на тѣхната политика, България не е дръзнула никога меншеството. За България може да се каже едно: — че можемъ да се изправимъ гордо прѣдъ чужденцитѣ — прѣдъ французина или прѣдъ американеца, който дава най-голяма свобода на религията, и да имъ кажемъ, че въ цѣла Европа не могатъ ни посочи страна, кждѣто да има по-голяма толерантностъ къмъ чуждитѣ елементи отъ тая, на която се радватъ у насъ. България е държавата, която може да се похвали съ най-големата си толерантностъ въ управлението спрѣмо всичкото население, което има. А за сърбитѣ не може да се каже сѣщото нѣщо.

**Д-ръ Н. Сакаровъ:** Ние ви прѣдупрѣждаваме отъ лошия сърбски шовинизъмъ.

**Прѣдседателтъ:** Г. Сакаровъ! Прѣстанете да прѣсичате оратора.

**П. Даскаловъ:** Г. г. народни прѣдставители! Азъ по-нататкъ нѣма да се спирамъ, върху тия въпроси, подигнати тѣй на лека рѣчка, защото, както казахъ, въ моята задача не влиза да говоря за онзи в, за който, може би, подиръ мене ще дойдатъ и други да говорятъ, както прѣди мене говориха държавници отъ тази трибуна. Азъ искахъ да изтъкна само тази грамадна разлика между днешното положение, което се създаде вслѣдствие на една разумна политика, основана на добръ разбранитѣ интереси на България, и оная политика, която рухна, на която се тури черъ кръстъ и на която, дано даде Господъ, да нѣма връщане вече въ България!

Колкото се отнася до издаването на една зелена книга, която г. Малиновъ иска въ днешнитѣ врѣмена, азъ не зная каква по-хубава книга иска да му даде правителството отъ онѣзи блѣскави успѣхи, които то постигна съ оръжието и

съ политиката. Ние виждаме тази книга, която се казва книга на живота. Въртѣ се въ нея и вижте! На едната ѣ страница виждаме Щипъ, на другата Скопие и Вардаръ, на третата Охридъ, гдѣто бѣше послѣдната българска архиепископия. Ние виждаме на другата страница Струга, единъ градъ, дѣто братя Миладинови, още когато българитѣ спѣха, събраха българската мисль, събраха българската национална пѣсенъ и я дадоха на българския народъ да се учи на нея. Ние прѣлистваме по-назадъ книгата на живота и виждаме забравени краища, за които не само че у насъ бѣха прѣстанали да мислятъ, но за които и днесъ се чуватъ дръзгави гласове отъ крайната лѣвица да ни казватъ: „Защо ви сѣ, дайте ги на неприятеля, уголѣмете го, за да дойде утрѣ съ нашитѣ камъни да ни бие“. Ние виждаме по страницитѣ на тия книги изписани тия краища, по които личатъ имената на Нишъ и Пиротъ, които въ 1840 г., когато вие, г. Сакаровъ, не сте съществували, правѣха възстание, за да освободятъ българския народъ, за да постигнатъ политическа свобода на българското племе. Ние виждаме по-нататкъ по блѣскавитѣ страници на тая жива книга, написана съ кръвъ, да тече шумна Морава. Отваряйте тая книга, радвайте ѣ се и я четете! Прѣдъ тия блѣскави страници на днешнитѣ врѣмена, каква зелена книга може да искате вие, г. г. народни прѣдставители?

**Отъ дѣсницата:** Браво! (Ржкоплѣскане)

**П. Даскаловъ:** Прѣдъ тия блѣскави успѣхи, които имаме, ние се пакъ не се увличаме, както нѣкои отъ васъ искаха тукъ да кажатъ, защото виждате, че българскиятъ министъръ-прѣдседателъ не е излѣзълъ да направи една декларация, съ която да можете да го обвините въ самохвалство, съ която да кажете, че той надскочи себе си, че той издига повече себе си, и политиката си, отколкото трѣбва. Напротивъ, въ всички декларации на българския министъръ-прѣдседателъ по външната политика до днесъ, азъ заблѣзахъ и вие всички заблѣзахте една скромностъ, която му прави честь. И ако при все това се заблѣзва една безкрайна радостъ у насъ, то е защото тази радостъ имате въ сѣщностъ и вие, тя възлнува и васъ не по-малко отъ насъ, но вие не смѣете да я изкажете. защото тя се дължи на чужда вамъ политика, и затова вие държите този езикъ. Прочее, прѣдъ тая жива книга, г. г. народни прѣдставители, която нашето войнство написа на бойното поле и която носи заглавието „Обединена България“, — азъ се покланямъ и нея извиквамъ прѣдъ историята като свидѣтель за оная разумна политика, която българското правителство усвои, за да донесе тържеството, пълното тържество на националния ни идеалъ! (Продължителни ржкоплѣскания отъ дѣсницата и дѣсни центъръ)

**Прѣдседателтъ:** Има думата г. д-ръ Стоянъ Даневъ.

**Д-ръ С. Даневъ:** (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! На тронната рѣчь, гласи конституцията, трѣбва да се даде отговоръ, и понеже тронната рѣчь се занимава съ външната и съ вътрѣшната политика на страната, то отговорътъ на народното прѣдставителство би трѣбвало да засѣгне както вътрѣшната, така и външната политика. При все това, отъ ораторитѣ, които се явиха на тая трибуна, вие твърдѣ малко чухте по външната политика. Казаха се само нѣколко думи, повечето тая политика се мина мълкомъ и то главно затуй, че живѣемъ въ военно врѣме, че България води война за прѣуспѣване на една политика, която е усвоило българското правителство и за прѣкарването на която, то, по свое усмотрение, на своя отговорностъ, е прибѣгнало до крайното срѣдство — войната. Азъ мисля, че при такава обстановка, на оппозицията се налага дългъ да държи смѣтка за събитията и да не засѣга въпроси, които могатъ да прѣдставятъ България на навънъ като раздѣлена.

Азъ не зная отъ чие име говори г. Даскаловъ. Ще се лаская да вървамъ, че той говори отъ свое име само, защото начинътъ, по който той говори, е начинъ съвсѣмъ далечъ отъ онази цѣль, която ние, като народни прѣдставители, въ тази минута бихме имали дългъ да достигнемъ. Впечатлението, което ще направи тази рѣчь, далечъ нѣма да бѣде благоприятно за общото положение на българския народъ, както си го мисли г. Даскаловъ. Трѣбваше да се държи смѣтка за въздържането на оппозицията, и господата отъ болшинството да бждатъ още по-въздържани. Четете какво става въ другитѣ парламенти: ония, които иматъ браздитѣ на управлението, тѣ се стараятъ да прѣдставятъ цѣлата страна като единъ сплотенъ народъ и само самътамъ може да се чуе гласъ отъ оппозицията, въ видъ на особено мнѣние. Но да излѣзе у насъ единъ народенъ прѣд-

ставител, който прѣдставлява болшинството, и да човърка старитѣ рачи, за да докаже, че настоящата политика на правителството е по-добра, а друга една, която не е политика отъ прѣди десетки години, а отъ вчера, която сѣ водили толкова души прѣдставители тукъ отъ оппозицията, не е била добра, то е ни повече, ни по-малко да се прѣдстави български народъ въ тази минута разцѣпенъ. Менѣ ми се чини, г. г. народни прѣдставители, че тактиката на г. Даскаловъ въ дадения случай бѣше съвършено погрѣшна и недѣйте иска отъ мене да го слѣдвамъ. Да оставимъ това за послѣ. Вие сте обнажили меча да прокарате една политика и всички академически разисквания противъ нея сѣ пустословия. Активна политика въ тия врѣмена единъ опозиционеръ може да води вънъ на улицата съ метежъ. Кой ще направи това? За честь на България не вѣрвамъ никой да го направи. Слѣдователно, цѣнете тази наша въздържаностъ и я използвайте, дѣто и както намѣрите за добръ. Но да подчертавате нашитѣ разногласия тукъ, азъ мисля, че туй е най-незакитичното, което може да се извърши отъ тая страна, отъ страна на болшинството.

Г. г. народни прѣдставители! Недѣйте иска, обаче, отъ насъ повече: — да се приспособяваме. Впрочемъ, ние не се нуждаемъ отъ него. Приспособяването, ако не е искрено, е единъ позоренъ, отвратителенъ актъ. Но и да е дори искрено, ще се съгласите, че е недостойлно лично за онѣзи, които го правятъ, а недостойлно е и за нашия политически животъ въобще. Приспособяването е въпросъ на врѣмето. Събитията, фактитѣ ще кажатъ думата си, тѣ ще изгладятъ разногласията, тѣ ще поставятъ всички подъ единъ знаменателъ. Прочее, ние ще чакаме това врѣме. А сега позволете да свиемъ нашитѣ знамена, позволете да мълчимъ, позволете да ви кажемъ: убедени въ правотата на вашата кауза, вървете напредъ. Каквото се иска отъ насъ като граждани, ние ще го дадемъ. Слѣдъ войната, когато ще бждатъ налице добититѣ резултати, тогава който иска да прави политика, ще я прави съгласно тия резултати. И нека се надѣваме, че тогава неджгътъ въ българската политика отъ 40 години насамъ да имаме не една, а нѣколко политики, ще изчезне и ще се кристализира българската външна политика. И, както казахъ, всѣки единъ, който ще борави на политическото поприще, ще знае, че стои съ своитѣ противници подъ едно и също знаме. Но то е въпросъ на бъдещето.

Г. г. народни прѣдставители! Като държа този езикъ, далечъ отъ насъ мислятъ да стоимъ въ тази минута съ скръстени рѣцѣ — съсѣмъ не. Днесъ за днесъ, когато България е обнажила меча, думата за сдѣбинитѣ на България, прѣди всичко, принадлежи на армията, а ние всички склѣпимъ за тая армия. Всичко онова, което може да повдигне нейната бойна способностъ, да укрѣпи нейния духъ, да я снабди най-сетнѣ съ всичко необходимо, то е и намъ близко до сърдцето и бждете увѣрени, че тукъ ние сме съ васъ напълно солидарни: каквото се изисква отъ насъ ние ще го направимъ. Защо? Защото войната може да се затегне, защото може да има въ нея думата „sa majesté a le hazard“, както е казалъ едно време единъ отъ първитѣ мирови военоначалници, Наполеонъ, защото България може да мине прѣзъ мъчни перипетии. Е добръ; прѣдъ тая перспектива единствената наша опора е армията; затуй ние склѣпимъ за нея. Азъ желая да се разбере всждъ — и тукъ, и вънъ — че въ туй отношение ние всички, на каквито групи да принадлежимъ, каквото и политическо вѣру да имаме, ще държимъ на нея, защото тя ни е нужна за всѣки случай.

Г. г. народни прѣдставители! Това, което тукъ декларирамъ това не сѣ само думи. Когато прѣди нѣколко седмици финансовиятъ министъръ поиска отъ насъ кредити, ние ги гласувахме безъ много разисквания, защото считаме, че тия кредити сѣ за въоръжения български народъ, а ние, като негови прѣдставители, имаме дългъ да му съдѣйствуваме въ всички негови начинания и нужди.

Въ тоя редъ на мисли, ние бѣхме послѣдователни съ насъ да изкажемъ готовностъ да съдѣйствуваме на правителството въ работитѣ на комитета за обществената прѣвидливостъ, т. е., въ усилията му да мобилизира българското производство и да урегулира обмѣната. Защо? Затова, защото урегулирането на обмѣна и мобилизирането на производството засѣга и армията, и отъ това гледище нашата готовностъ да участвуваме въ комитета за обществената прѣвидливостъ се разбира отъ само себе си. Но и тогава, когато съ този комитетъ се има прѣдъ видъ да се удовлетвори нуждитѣ на народа въ най-широкитѣ въ слове, ние мислимъ, че стоимъ на висотата на положението си, като подаваме рѣка за съдѣйствие. Може нашата

привнесена лепта да бжде скромна, но тя се си има значение. Ние казваме, че обѣщаваме нашето съдѣйствие, защото въ войната народътъ, въ неговитѣ разнообразни разклонения, е широкитѣ, дълбокиятѣ тилъ. Днешната война, съ въоръжения народъ, е една война народна *par excellence*, прочее, всичко, което ние считаме необходимо за мобилизиране на народнитѣ сили, на затѣнитѣ способности, опитности, това всичко е помощъ, която се указва на главния факторъ, на армията.

Но, г. г. народни прѣдставители, ако имате налице готовността на оппозицията да склѣпи за армията, да направи възможното за удовлетворение нуждитѣ на населението, на народа, и то отъ желание да се държи армията бодрa, солидна, за да не упадне нейниятѣ духъ, — е добръ, азъ мисля, че ние имаме право да искаме отъ васъ едно: и вие отъ ваша страна — защото най-сетнѣ вие имате управлението въ рѣцѣтѣ си — да направите всичко, което зависи отъ васъ за достигането на същата тази цѣль. Видите ли хилаво, дребно партизанство, което разяда нашата администрация и което се отразява злѣ — нека го кажемъ откровенно — на духоветѣ на фронта, е добръ, дайте си въра и клетва да го отстраните; опълчете се, обявете война противъ корупцията. И въ това отношение вие ще имате нашето съдѣйствие, т. е., вие ще имате нашето съчувствие, намъ ще бжде драго, че браздитѣ на управлението се държатъ отъ хора, които стоятъ на подобающата висота и че ние можемъ рамо до рамо въ тия трудни врѣмена да вървимъ заедно. Ние имаме голѣмъ интересъ да се установи правотъ редъ въ тая страна, да има законностъ, да има и извѣстна лоне свобода. Защо? Защото само при тази обстановка може да се корени чувството на справедливостъ, и тежкитѣ тегоби, голѣмитѣ жертви, които трѣбва да носи народътъ, при такава една обстановка, се носятъ сравнително по-лесно.

Г. г. народни прѣдставители! Като говоря за вътрѣшното управление и за извѣстни неджзи, противъ които трѣбва да се опълчимъ, азъ съвсѣмъ не засѣгамъ въпроса за състава на кабинета. Прѣди войната и азъ заедно съ другитѣ господа отъ оппозицията дѣйствително настоявахме за образуването на единъ широко-коалиционенъ кабинетъ. Азъ мислѣхъ че ако въ единъ кабинетъ влѣзатъ виднитѣ прѣдставители на политическата мисль въ България, ще бжде възможно да се прѣцѣнятъ всички съображения за и противъ, и то очи въ очи, безъ да има възможностъ да се крие нѣщо, като излѣзе всичко на открито, черно на бѣло, и слѣдъ нестерпимо обсъждане на обстоятелствата, ако е решено, нека тогава да се вземе едно сдѣбносно рѣшение. Но сега, когато се обяви войната, азъ разбирамъ, че тия съображения отпадатъ и, слѣдователно, нуждата отъ такъвъ единъ кабинетъ не е належаща. При все това, като е рѣчь за борба противъ корупцията, като се касае въпросътъ за борба противъ дребното партизанство, позволете ми да кажа това и азъ като нѣкогашенъ министъръ, че много значи съдѣйствието на повече групи. Всички декламации противъ корупцията оставатъ само декламации, ако нѣма практически срѣдства за изкореняването ѝ, ако обстановка не е благоприятна. А благоприятната обстановка азъ виждамъ въ сътрудничеството на прѣдставители отъ повече политически течения. Тамъ е гаранцията за контрола, тамъ е, слѣдователно, и срѣдството за обуздането на корупцията. Искайте едно само: отъ ония, къмъ които бихме прибѣгнали за сътрудничество, да бждатъ солидарни съ васъ по главния въпросъ, по външната политика. Е, добръ! Въ туй отношение азъ бихъ прѣпорѣчвалъ на нашия министъръ на външитѣ дѣла да прѣцѣни внимателно първата частъ отъ рѣчта на г. Малинова, за да се убѣди колко многобройни днесъ за днесъ сѣ доирнитѣ точки по въпроса за външната политика. По-нататкъ, естествено, остава неговата воля, да постѣпи както иска. Ние — же отъ оппозицията сме готови, вънъ отъ всѣкакви смѣни въ кабинета, да му дадемъ нашата поддрѣжка, за всичко онова, което се касае до удовлетворение нуждитѣ на армията и на народа — задача, днесъ за днесъ най-тежка и най-сдѣбносна отъ всички, които лежатъ на плещитѣ на гражданското управление.

Г. г. народни прѣдставители! Прѣминавамъ на другъ редъ на мисли. Старитѣ римляни сѣ казали: „si vis pacem, para bellum“, тѣкъ ние ще кажемъ: срѣдъ войната трѣбва да се готвимъ за миръ, защото цѣльта на войната е мирътъ. Азъ разбирамъ, че слаба България не може да диктува условията на мира, нито може да спрѣ войната. Колкото и манифестътъ, съ който се провъзгласяваше войната, да бѣше въ туй отношение оптимистиченъ и да гледаше розово на нѣщата, азъ съзнавамъ, че не е по силитѣ на млада България да играе първа роля по въпроса за мира. Но и въ тѣсния кръгъ, въ който ние се движимъ, се можемъ нѣщо

да допринесем. Недѣйте изпуца изъ прѣдъ видъ, че каквито и да бждатъ вашитѣ надежди, ние се намираме въ война, а тамъ случайноститѣ сѣ разнообразни, пълни съ изненади. Вънъ отъ това ние имаме задачи и сега, и прѣдъ историята, и прѣдъ бждащитѣ генерации. Всичко, което бихме направили, за да оправдаемъ себе си, е едно привнесане за повдигане нашата стойностъ като народъ въ лицето и на приятелитѣ, па — азъ ще кажа — и на противниците. Днешнитѣ наши противници, утрѣ могатъ да бждатъ наши приятели. Нима ние ще бждемъ вѣчно въ неприятелски отношения съ ония, съ които днесъ ратуваме? Не. Впрочемъ, г. Малиновъ, право забѣлѣза, че въ случая отлична е тактиката на Германия. Въ Германия, която бѣше благоприятствувана отъ войната, на която щастие не измѣни досега, вие знаете какви изявления се обнародватъ, отворѣме наврѣме въ колонитѣ на германския официозъ „Norddeutsche Allgemeine Zeitung“, вие знаете какви рѣчи държа Бетманъ Холвегъ, за да оправдае поведението на Германия и да прѣдстави, че Германия е нападната, когато е рѣчь за главния въпросъ. — кой прѣдизвика войната. Мечъ ми се чини, че сжщата тактика можемъ да слѣдуваме и ние, толкозъ повече, че нашата задача е въ известна степенъ по-лесна, защото обектътъ на нашата политика, Македония, която ние завладѣхме, е призната като наша въ редъ международни актове — па даже напоследѣкъ, прѣдставителитѣ на двѣтѣ голѣми европейски групи дойдоха да подчертаятъ, така да се каже, нашето право върху Македония. Всичкиятъ въпросъ е не че сме взели Македония, но че, за да туримъ рѣчка на нея, ние сме имали сериозни основания да прибѣгнемъ къмъ войната, че войната е била неизбежна. Азъ разбирамъ, че г. първиятъ министъръ и сжщевременно министъръ на външнитѣ дѣла може да не намѣри за удобно да излѣзе прѣдъ общественото мнѣние съ зелена книга, но ако Бетманъ Холвегъ отворѣме наврѣме цитира свои ноти и рапорти на своитѣ посланици при разнитѣ дворове, за да оправдае становището на Германия, азъ мисля, че и ние можемъ, въ дадения случай съ сила на размѣнената дипломатическа прѣписка да установимъ именно туй положение: необходимостта отъ прибѣгване къмъ крайното срѣдство. Ето въ какъвъ смисълъ азъ считамъ, че България нѣма да изгуби, ако подчертае своето становище относително Македония и начина, по който ние сме били заставени да я завладѣмъ.

Второто, на което азъ бихъ напѣлѣ то е: като малкъ народъ да бждемъ осторожни въ нашитѣ изявления. Затуй, позволете ми да кажа безъ заобикалки, че азъ не одобрявамъ пассажа отъ тронното слово относително поведението на Англия и Франция. Ние сме наистина противници, но нека си останемъ противници на почетно разстояние — кавалери.

**П. Даскаловъ:** Споменете си какви интервюта вие давахте въ 1912 г. Ще избѣгамъ, не мога да Ви слушамъ, защото най-малко право вие имате да говорите. (Излиза отъ залата)

**Д-ръ С. Даневъ:** Въ тоя редъ на мисли, азъ съжалявамъ за току-що разладеното законопроектче за прѣименованието на свободната църква, която се гради за споменъ на освобождението на България. Каквито и да бждатъ нашитѣ отношения днесъ за днесъ съ вюващитѣ страни, има събития отъ историята, които не могатъ да се забравятъ и нека не ги забравяме. Това нѣма ни най-малко да ни попрѣчи да стоимъ здраво на позициитѣ, които сме взели; на противъ, ще имаме основание по-твърдо да застанемъ на тѣхъ. Ние сме малки и всѣка наша крачка, която е насочена да вдѣлбочи бездната между насъ и нашитѣ противници, не е въ наша полза. Не е тайна, че и между нашитѣ противници, всрѣдъ противнитѣ намъ държави, ние имаме приятели, гласътъ на които сега е заглухналъ. Но азъ не бихъ желалъ отсега още да заглушваме този гласъ. Напротивъ, нека съ нашето тактично поведение се стрѣсимъ да имъ дадемъ възможностъ, когато имъ се прѣдстави случай, да ни защитятъ.

**К. Панайодовъ:** Какво чакате отъ нашитѣ неприятели?

**Д-ръ С. Даневъ:** Азъ въобще прѣпорѣчвамъ на нашия печатъ да бжде остороженъ и по-въздържанъ. Това не е тежко, прѣдъ видъ на цензурата, която поне е въ положение да обуздае неосторожния езикъ, какъвто отворѣме наврѣме държатъ вѣстниците.

Тази осторожностъ особено се налага намъ по отношение на нашитѣ малки съсѣди, по отношение на Гърция и Ромъния. Азъ знамъ, че имаме смѣтки съ тѣхъ, но прѣди всичко важи фактътъ, че тѣзи двѣ държави сѣ неутрални

и ние трѣбва да направимъ възможното да не ги провокираме. Както и да се развиятъ събитията по-нататѣкъ, съ този начинъ на дѣйствиe не се преюдицира бждащата наша дѣйностъ. Азъ ще отворя тукъ една парантеза и ще кажа, както и другъ пѣтъ съмъ казвалъ, че въ каквито и обтегнати и неприятелски отношения да сме съ известни балкански държави, въ края на краищата, à la longue, трѣбва да намѣримъ една формула, единъ modus vivendi помежду ни, наречете я федерация, наречете я, каквото искате. Но, г-да, ние трѣбва да знаемъ, че налице има дребни балкански държави, които или трѣбва да бждемъ въ положение да разрушимъ и да смѣлимъ или, ако тази задача е тежка и непостижима за насъ, тогава ще трѣбва, при сегашнитѣ обстоятелства, по възможностъ повече да мислимъ, когато говоримъ за тѣхъ и въ каря на краищата, да си наложимъ една по-голѣма въздържаностъ. Това ми иде на умъ особено, като имамъ прѣдъ видъ участъта на Сърбия. Не е тайна за никого, че Ромъния, напр., има тенденцията да може чрѣзъ Сърбия да излѣзе на Адриатическо море. Всѣкакви претенции, които ние бихме изяви, за да ѝ попрѣчимъ въ това, бждете увѣрени, че я настѣрватъ противъ насъ. За това съмнѣние нѣма. Самиятъ фактъ, че ние завладѣваме Македония, не може да бжде по вкуса на нашата съсѣдка Гърция. Азъ не искамъ да кажа, че за да ѝ угодимъ, трѣбва да се откажемъ отъ своето, но че трѣбва да имаме мѣрка въ всичко, което искаме, съ други думи, нека по възможностъ се ограничимъ съ нашето. По отношение на Сърбия нашиятъ обектъ е Македония, но по-неже я вземемъ съ кръвъ. Азъ разбирамъ и допускамъ една ректификация на нашата стара граница, но по-нататѣкъ не зная дали ще бжде въ интереса на България да заличимъ Сърбия отъ картата на Балканския полуостровъ.

**Нѣкой отъ дѣсници:** Ще искаме да се изпълни договорътъ за спорната и безспорна зони!

**Д-ръ С. Даневъ:** Ще има думата г. министъръ-прѣдседателя и ще се обясни.

Прѣди да спрѣша на тази тема, дължа да кажа една дума и за Албания. Ако се признае албанскиятъ народъ го дѣнь за самоуправление и му се гарантира политическата независимостъ, както това бѣше въ Лондонъ, въ граничитѣ на конференцията, ние трѣбва да бждемъ първитѣ, ради, че въ лицето на албанския народъ ще можемъ да поддържаме добросѣдски отношения. Но ако това не стане, азъ ще бжда, мисля, въ правото си да задамъ въпросъ на нашия пръвъ министъръ като какъ той гледа на тази проблема: дали по нея има установено гледище или — же той съвѣтъ се дезинтересира отъ Албания. Азъ, отъ мое гледище, дължа да заява, че ако за насъ една независима Албания е най-щастливото, най-ополучливото разрѣшение на този въпросъ, не е сжщото, ако тя се даде другиму.

**Д-ръ Н. Сакаровъ:** Никой нѣма да ни пита, когато ще се рѣшава този въпросъ.

**Д-ръ С. Даневъ:** Азъ мисля, че слѣдъ всичко, което България допринесе въ тази война и тя ще има гласъ по тоя въпросъ.

**Г. г. народни прѣдставители!** Като е въпросъ за бждещето, въ свръзка съ идеята за края на войната, не можемъ да минемъ мълкомъ и важнитѣ въпроси за икономическитѣ отношения на България съ външния свѣтъ. Вие знаете, че съ централнитѣ държави България и прѣди войната имаше доста живи търговски отношения. Съ Германия тѣ бѣха нормални въ тази смисълъ, че ако Германия внасяше въ насъ свои индустриални произведения, въ замѣна на това ние ѝ давахме доста сурови материяли. По отношение на Австрия съотношението не бѣше толкозъ сполучливо, защото нашиятъ износъ въ Австрия бѣше сравнително незначителенъ, когато нейниятъ вносъ, горѣ-долу, стоеше на първо мѣсто между държавитѣ, които иматъ търговски връзки съ България. Търговскитѣ ни отношения въобще се развиха особено добрѣ съ Германия. Това бѣше въ нашъ интересъ и затуй българскитѣ правителства сѣ старали да сключатъ особени търговски договори, които да дадатъ новъ импулсъ на търговския обмѣнъ.

Първата търговска конвенция съ Австрия отвори пѣтъ на независимата, българска търговска политика и още въ мое врѣме се подписа и първата консулска конвенция, въ която Австрия се отказваше отъ правата си на капитулация.

**Д-ръ Н. Сакаровъ:** Кога?

**Д-ръ С. Даневъ:** На 1902 г. азъ подписахъ тая конвенция.

**Д-ръ Н. Сакаровъ:** Когато се заговори пръв път за конвенция, вашата партия беше противъ.

**Д-ръ С. Даневъ:** Азъ всекога съмъ поддържалъ, че въ търговско отношение всичко, което може да ползува България, е добро. И за доказателство ще ви обърна вниманието на факта, че банките, които се основаха тукъ съ германски капитали, отъ насъ се гледаха съ симпатично око. Много отъ нашитъ видни обществени дѣйци участваха въ тѣхъ не за печалбитъ — ако нѣкой го интересува този въпросъ, мога да му дамъ и частни свѣдения — а само да дадатъ доказателство на централнитъ държави, че каквато и да бѣде нашата обща политика, колкото се касае до търговчята, ние сме готови да влѣземъ въ най-близки сношения съ тѣхъ. Е добръ, г-да, безспорно е, че слѣдъ войната тѣзи търговски връзки ще заякнатъ. Пита се само, дали заякването на тѣзи връзки трѣбва да бѣде облъчено въ формата на договоръ съ особени права и прѣимущества за трактующитъ страни или-же въ формата на митническа уния? Този въпросъ се разисква живо, той е на дневенъ редъ и въ една конференция, ако се не лъжа въ Дрезденъ, даже е участвувалъ и единъ нашъ официаленъ делегатъ. Но вамъ е извѣстно, че въпросътъ още не е узрѣлъ за разрѣшение, че не е достатъчно освѣтленъ. Едно силно политическо течение има въ Германия, което би прѣдпочело митническа уния за Централна Европа съ балканскитъ страни, но това не е единственото течение. Търговскитъ метрополи на Сѣверна Германия не симпатизиратъ на тази мисль, която ще обособи Централна Европа съ балканскитъ държави, защото правятъ смѣтка, че отъ цѣлия германски износъ само 3% се внива въ балканскитъ държави, а отъ цѣлия германски вносъ — германската търговия възлиза на повече отъ 20 милиарда марки само 1 и 1/2% се пада на балканскитъ страни. Та искамъ да кажа, че и тамъ нѣма единство въ разбирането на този въпросъ.

**Д. Кьорчевъ:** Това е научна полемика между Хамбургъ и Берлинъ.

**Д-ръ С. Даневъ:** Въ Австрия мнѣнията сж колебливи. Въ Маджарско доста ясно се изказаха противъ идеята за митническа уния. Прочее, азъ ще помоля г. министъръ-председателя, като вземе думата, да ни освѣтли и по този проблемъ. Азъ мисля, че ние не сме достатъчно проучили този въпросъ, за да можемъ да се ангажираме по него; пъкъ най-послѣ не трѣбва да изпущаме изъ прѣдъ видъ и участъта на слабата ни още индустрия. Въ всѣки случай г. министъръ-председателъ ще има думата, за да ни освѣтли по единъ отъ важнитъ въпроси, който днесъ-здесь занимава общественото мнѣние въ Централна Европа.

Г. г. народни прѣдставители! Мировата война повдигна много проблеми, засегна маса интереси, разруши сѣществующи досега истини и е на пътъ да ги замѣсти съ други. Тя безспорно влияе и на политическитъ организации въ разнитъ държави. Изобщо констатира се една концентриция, едно сближаване и като-че-ли проблемитъ, които прѣдлежатъ да се разрѣшаватъ, сж тѣй крупни, че за тѣхното разрѣшаване ще трѣбва да се противопоставятъ и крупни политически организации. Азъ не говоря тукъ за коалицията въ Франция и Англия, която е една коалиция врѣменна, за прѣзъ врѣме на войната, макаръ че и тя е много знаменателна, но обръщамъ вниманието на туй, което

става въ Австрия, която сжщо страда отъ излишество на партии. Нѣмскитъ партии въ Австрия се съединяватъ, такава тенденция се забѣлѣзва и у чешкитъ, а пъкъ поляшкитъ партии се съединили всички, въ това число и социалдемократическитъ.

**Д-ръ Н. Сакаровъ:** Само едната социалистическа партия.

**Д-ръ С. Даневъ:** Въ Галиция всички, защото тамъ нѣма споръ, както въ Чешко. Ако даже социалдемократическата партия влиза въ съюзъ съ другитъ партии, то е защото се иска да се постави борбата на по-идейна, по-възвишена почва. Е добръ, ако е това така въ странство, азъ само си задавамъ въпроса; не е ли врѣме да прѣдстанемъ и ние да тѣпчемъ по отъпкания пътъ на раздвоаване и на обособяване на партиитъ ни, което не е само фраза, но фактъ, който ние констатираме даже и въ врѣме на войната? Менъ ми се чини, че войната ще сложи прѣдъ насъ крупни задачи за разрѣшаване и за да бѣдатъ политическитъ партии въ положение да разрѣшаватъ тѣзи крупни задачи, трѣбва да бѣдатъ мощни. Врѣме е, прочее, да прѣценимъ тенденцията на свършваща политическа мисль и да не останемъ надирѣ отъ основа, което наблюдаваме въ другитъ по-напрѣднали въ това отношение страни; иначе, менъ ми се чини, че не само нѣма да рѣшимъ никакви крупни проблеми, но и най-обикновенитъ въпросъ, за гарантирането на гражданскитъ права — да не говоримъ за нѣкакъвъ народенъ суверенитетъ — ще остане въпросъ написанъ съ златни букви, но на който българската политическа мисль не ще бѣде въ положение да даде удовлетворителенъ отговоръ.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ свършвамъ. Врѣмената сж безспорно тежки и ако има какво да се каже, то е, че дребнавоститъ трѣбва да се изоставятъ настрана. Ако днесъ тѣзи, които стоятъ на червената маса . . .

**Отъ дѣсницата и дѣсния центъръ:** Зелената.

**Д-ръ С. Даневъ:** . . . обявятъ война противъ корупцията, противъ вътрѣшнитъ недѣли въ нашата държава, ако се опълчатъ прѣди всичко противъ хилядото дребно партизанство, нека бѣдатъ увѣрени, че тѣ ще намѣрятъ поддръжката въ всички български срѣди, безъ разлика какви ще бѣдатъ тѣхнитъ политически убѣждения.

**Прѣдседателъ:** Има думата г. министъръ-председателъ.

**Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ:** Г. г. народни прѣдставители, азъ правя прѣдложение да се вдигне днешното засѣдание и да имаме засѣдание утрѣ, като продължимъ днешния дневенъ редъ, тѣй като има работи, които ме заставятъ да напусна засѣданието. Пръвъ утрѣ ще говори г. Драгиевъ.

**Прѣдседателъ:** Прави се прѣдложение отъ г. министъръ-прѣдседателя да се вдигне засѣданието и да имаме засѣдание утрѣ съ сѣщия дневенъ редъ.

Който сж съгласни съ това искане, моля, да си вдигнатъ ржката. (Мнозинство) Прието.

**Вдигамъ засѣданието.**

(Вдигнато въ 7 ч. 10 м. вечеръта)

**Прѣдседателъ:** Д-РЪ Д. К. ВАЧОВЪ

**Подпрѣдседателъ:** Д-РЪ И. МОМЧИЛОВЪ

**Секретаръ:** П. ПАНАЙОТОВЪ

**Началникъ на Стенографското бюро:** Т. ГЪЛЖБОВЪ.